

ساهتي پبلڪيشن ڪنڊيارو جو پهريون ڪتاب

گهرا گهرا گهاءَ

از: ظفر عباسي

ساهتي پبلڪيشن ڪنڊيارو

ساهتي پبليڪشن ڪنڊيارو طرفان هونهار ڪهاڻيڪار
ظفر عباسيءَ جي ڊڪهاڻين جو مجموعو

گهرا گهرا گهراءَ

ليکڪ: ظفر عباسي

قيمت: ۵۰۰ روپيا

تعداد ۱۰۰۰

دفعو پھريون

ستاء

ڪهاڻيون

- ۽ ڪوئن ڪيٺا هلي
- ڪرت جي زڪوات
- جهري تي اڪريل ماضي
- ڪٿو ڇا ڇا ٿي.....
- انسپيشن ڪير
- گهرا گهرا گهاٽ
- غيوت جي باهه
- ۽ ٽڪڙن تي زمين ٻهي ويهي
- منزل جي تلاش
- تنهنجو انتظار.....
- عيساٰ مير گهاري
- سسرندا سريا، گيت گو ڊجيا
- هڪ ٽڪ ساڻ
- ٻئي گئي پيا هه.....
- منهنجا منهنجا
- جهٽ جي ۽ سري

چینلر:

شہباز پرننگ پریس، ٹاؤ چاڑھے،
حیدرآباد، سندھ

انتساب

مان پنهنجي ڪهاڻين جو هيءُ مجموعو ”گهرا گهرا
گهڙ“ پنهنجي شفيق استاد جناب سڪيو خان چنا ڏانهن
مسئوب ڪريان ٿو، جنهن جي رهبري، ڪاوش ۽
شفقت مون کي هن لائق بنايو آهي، جو هي رنڊا
’روڙي سگهيو آهيان.

ٻم اکر

مون کي جڏهن پنهنجي محسن دوست مسٽر سهڪيو خان چنا هڪ ذهين جماعت جي طالب العلم سان تعارف ڪرائيندي چيو ته ”هيءُ نوجوان هڪ اديب آهي ۽ ادب جي مختلف صنفن مان ڪهاڻي سندس پسنديده صنف آهي. هن وقت هو پاڻ سان ڪهاڻين جو هڪ مجموعو ”گهرا گهرا گهاءَ“ کڻي آيو آهي، سندس خواهش آهي ته اوهان ان تي به اکر لکو.“

مون دل ۾ سوچيو ته هن ڀاڻ ڇا لکيو هوندو! ۽ آءُ ان تي ڪهڙا به اکر لکان، پر دوست سان انڪار نه ڪندي چيم ته ”ڇڱو، دوست! مون وٽ مسودو رکي وڃي، مان ان جو مطالع ڪريان ۽ بعد ۾ جيڪڏهن مون کي ڪهاڻيون ڪنهن ادبي معيار تي اترندي نظر آيون ته ضرور به اکر لکندس.“

جڏهن ڪهاڻين کي هڪ هڪ ڪري پڙهيم، تڏهن بي اختيار زبان مان نڪتو ته واه! يار آهي ته نليزڙو

پر سندس خيالات، ڪيڏا نه بلند آهن. مطلب ته سندس محنت، ڪوشش ۽ ڪهاڻين جي سٺا من کي موهي وڌو ۽ مون سوچيو ته جيڪڏهن ههڙا ننڍڙا جوان به ڪر همت جي ٻڌي، ادب جي ميدان ۾ ڪاهي پيا ته قوم ۽ سنڌي ادب جي وڏي خدمت ٿي سگهندي.

مون جناب حميد سنڌي، ليلا بانا، مرحوم ٽميره زرڻ امر جليل، نجم عباسي، غلام نبي مغل ۽ مرحوم نسيم ڪرل جي ڪهاڻين کي پڙهيو آهي، جيڪڏهن ظفر عباسي ۽ جي ڪهاڻين جو معيار انهن اديبن جي ادبي تخليق جي معيار برابر نه آهي، تڏهن به ائين ضرور چئبو ته هو سندن مڪتب فڪر جو شاگرد ضرور آهي. ان مڪتب مان هن جا پنهنجي خيالن جي جوت جلائي، جستجو شروع ڪئي آهي، سا سندس ڪاميابي ۽ جي پهرين ڪڙي ليکبي. هن نوجوان ڪهاڻين ۾ ڪردار سازي ڪندي، جنهن حقيقت کي پيش ڪيو آهي، ان ڇڻ ته ڪردارن کي زنده و جاويد ڪري ڇڏيو آهي.

هن ننڍڙي عمر واري ليکڪ سماج جي وڏن وڏن پنڌن جي ڏاڳن کي پنهنجي قلم جي نوڪ سان ٽوڙي معاشري جي داغدار فردن جي عيبن جي نقاب ڪشائي ڏاڍي سنهڻي پيرائي ۾ ڪئي آهي. هن امڙ ۽ اولاد جي

جذبڻ کي جنهن انداز ۾ پيش ڪيو آهي، سو به رقت
آميز منظر کان گهٽ ڪين آهي.

ظفر پنهنجي ڪهاڻين ۾ دوست جي دوستي ۽ مندر
اخلاقي اصلاح جي، جا لفظن ۾ ڪوشش ڪئي آهي،
تنهن مان ائين پيو محسوس ٿئي ته ڇڻ ان ڪردار جي
پس-پردہ سندس ڪردار عيان آهي. اسپيشل ڪير
جي ڪهاڻيءَ ۾ معاشري ۾ ٿيندڙ براين جي عڪاسي
قابل تعريف لفظن ۾ ڪئي ويئي آهي.

مطاب ته سندس ڪهاڻين جو مجموعو ٻارن، نوجوانن
اديبن ۽ معاشري جي عام فردن لاءِ دلچسپيءَ جو باعث
بنجي سگهي ٿو.

ان کان سواءِ آءٌ سندس خيالن ۽ مضون جي سادگيءَ
جي داد ڏيڻ کان رهي نٿو سگهان. ظفر واقعي لفظ سادا
پر جملا محاورا ۽ نمثيلون اهڙيون پيش ڪيون آهن،
جي عين معاشري جو عڪس آهن. انهن مان سندس
مشاهدي جي باريڪ بينيءَ جو به اندازو ڪري سگهجي ٿو.
مان ان مختصر جائزي بعد هنن ڪهاڻين کي هڪ
دفعو وري پڙهندڙن جي راءِ تي ڇڏيان ٿو ته هو خود
مطالعي کان پوءِ فيصلو ڪن ته ظفر جي ڪوشش
ڪيتري قدر ڪامياب ٿي آهي.

مان آخر ۾ هن ننڍڙي ليکڪ کي دلي دعائو ۽
ڪريان ته ”هو شل ادبي دنيا ۾ ماهتاب جيان چمڪي.“

لعل بخش ڪوڪر

ماهر مضمون اداره نصاب

و.توسيع تعليم سنڌ، حيدرآباد.

”.... ۽ ڪوٽن ڪين جوهلي“

دنيا ۾ ڪنڊ، ڪنڊ ۾ ملڪ، ملڪ ۾ صوبا، صوبي
۾ ضلعا ۽ تعلقا، تعلقي ۾ شهر ۽ ڳوٺ ۽ ڳوٺ ۾
هاويلي. وڏي، تمام وڏي، چوڌاري وڻن ۽ ٺٽن سان سينگاريل
۽ سنواريل، اندر باغ، پارڪ ۽ تلاءُ، ويرانڊا، صفحا
ڪوٺيون، باٽ روم، ڊرائنگ روم، سليپنگ روم، ڪن-ان
علاوه وڏو آگر ٻڻ.

هن هيڏي ساري هاويليءَ ۾ رهندڙ صرف هڪ ڇڻي
۽ اها آهي، هاڻوڪي وڏيري جي پيڻ. سترهن سالن جي
نوجوان چوڪري، اپريل اپريل ۽ تيار ٿيل تير، سڀني
تي لٽڪيل، ڳان تي چاڪو چين تسي سرخي اکين ۾
ڪجل، وارن ۾ بڪل، ٻانهن ۾ سونين چوڙين کان سواءِ،
راڊو جي اوچي قيمتي واچ. ڪارن ڪارن انگڙ وانگر
ٿيل وارن ۾ بڪل، کان سواءِ ڪانڊا به! سهڻو سهڻو
پرت پريل چولو، ٺنڪڙن سان پريل ڪنڇ جا وڏا ٻاڇا
۽ سهڻو ۽ وڏي ڪڙيءَ وارو سٺنڊل پيرن ۾ پاٽل. مطاب

تم هر شيء وٽس موجود هئي، پر جيڪا شيءَ کيس
 ڊيڄاري ۽ چرڪائي رهي هئي، اها هئي تنهائي.
 اهڙي تنهائي، جيڪا ڪڏهن ڪڏهن کيس ڪا
 ايندي آهي. کيس ياد آهي ته سندس پيءُ جي جيئڻ
 هوندي به سندس وڏي ڀيڻ جي شادي ڪانه ڪرا
 ويئي هئي. نيڪ هن تنگ ٿي، خودڪشي ڪري ڇڏي
 هئي. ان هوندي به هن جي پيءُ کي ڪو احساس
 ڪونه ٿيو. ”چري ڪيئن ڇي ويرون وٺ“ وٺا
 فقير جي ڳالهه وانگر ته ”مئي سهائين پر ڏني نه سهائين
 هن سوچيو هو ته هاڻي اهڙي ڏلت نه مهيا، سن
 مائٽ ڪو بندوبست ڪندا، پر انهن ٻئي کي ڏيڻ ڏ
 ٻئي سمجهي. ان ڪري ئي هو ڏلت جي زندگيءَ
 اهڙي عزت جي موت کي وڌيڪ ترجيح ڏيندا هئا.
 تڏهن به هن کي ڪجهه آسرو ۽ اميد هئي، پر
 جي سرڻ سان ئي، سندس سڀ آسرا ۽ اميدون ڏ
 جي ڀاري ٽپاڻر هيٺان اچي ڇيٽائجي ويا، ڇو ته
 کيس ڪا اميد ڪين رهي ۽ هن کي ڪوبه
 نه رهيو.

اوچتو سندس سوچن جي وسائل ڏونهي سان
 چڱنگ ڌڪي اٿي، ته من ڪڏهن ڀاڻس اهو سوچي

”جڏهن اسان کي زال ڪڍي ٿي، تڏهن عورت کي به ضرور مڙس گهرجي“ ۽ سوچڻ بعد ئي ڪو سندس تدارڪ ڪري،

هوءَ اڃا سوچڻ جي نلڪي تان اڃ اجهائي رهي هئي ته سندس نظرون، پريان هڪ زيتون جي وڻ تي پون ٿيون، جتي کيس هڪ طوطن جو جوڙو نظر اچي ٿو. جن مان نر طوطو ٻڪل ٻڪل زيتون مان ڇڪ هڻي، چنڊ ۾ جهلي مادي کي وات ۾ وجهي رهيو هو ۽ مادي نر جي وات وارو زيتون کائي، خوشيءَ وچان وڏي وڏي آواز سان ٻولي رهي هئي ۽ زماني وارن کي ٻڌائي رهي هئي ته ”هت اسان جهڙو ڪوبه خوش نصيب ڪين آهي.“

هوءَ اهو ڏسي، سوچي ٿي ته ”ڪاش ڪو هجي، جيڪو طوطي جيان مون کي به ڪارائي، پيار ڪري، محبت وٺي. هن کي وري پنهنجو پاڻ تي جڪ اچن ٿا. منهن کي موڙو ڏئي، باغ ڏانهن وڃي ٿي. اوچتو باغ ۾ وري کيس هڪ عجيب منظر ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته هڪ ڏيڏري ۽ ڏيڏر به ساڳئي نموني پاڻ ۾ محبت وٺي رهيا آهن.

هن کي ڪاوڙ ته ڏي آئي پر وري به بيهي،

کين غور مان ڏسن لڳي. ڪجهه وقت کان پوءِ آهستي
 آهستي ڏيڏريءَ جي مٿان ڏيڏر چڙهيو ۽ پوءِ ٻئي هڪ
 ٿي ويا. ان واقعي به هن جي ڦٽن تي لوڻ پرڪيو.
 سندس چاڪ وري چڪي پيا. جذبا اڌما کائڻ لڳا.
 پر وري به هوءَ جذبن تي قابو پائي، ڦٽن تي ملڻ رکي،
 باغ، مان موٽڻ لڳي ته ڏسي ٿي ته ساڪي جو مڪو
 گلاب جي گل کي جهٽيو، منجهانئس رس چوسي رهيو
 آهي. سندس اندر مان وري اڌما اڻڻ شروع ٿين ٿا.
 هوءَ سوچي ٿي ته ڪو اچي ساڻس به جهٽي پوي ۽
 منجهانئس مني مني رس چوسي، مني ساڪي ڏهي، پر وري
 کيس ڪاوڙ اچي ٿي ۽ خيالن مٿان لاءِ مٿي کي
 جهٽڪو ڏيئي اڳتي وڌي ٿي.

هوءَ ڏسي ٿي ته به مڪيون منهن منهن ۾ ڏيئي
 ڳالهائڻ پيئون. پون پون پيئون ڪن ۽ اوچتو ساڄي
 پاسي وارو مڪو کاٻي پاسي واري مڪ جي مٿان چڙهي
 ويو. هي واقعو به وري کيس ساڳئين سوچن ڏانهن
 گهلي ويو. پر وري به هوءَ پنهنجي دل کي دلايو ڏيئي،
 ان واقعي کي نظر انداز ڪري، اڳتي وڌندي رهي ٿي.
 رات پنهنجا پر پڪيڙڻ واري هئي، هوءَ به جيئن ئي
 باغ مان موٽي پئي آئي ته هن پنهنجي پاڻ جو آواز

ٻڌو، جيڪو هن حاويليءَ مان لاڳيتو ٻيءَ حاويليءَ ۾
 زال سان گڏ رهندو هو. ”ٿريا! تون ڪيترو نه پياري
 آهين؟“ هن چيو. ”هروڀرو مون تي ٺوڪون نه ڪريو!“
 ٿريا ورائيو. ”ٺوڪون وري ڪيئن ٺوڪريا ٿريا! مون
 کي تنهنجي سر جو قسم؛ ته مون کي تنهنجا هي ڳاڙها
 ڳل، اپريل اپريل ڇاٽيون، چيوڀون اکيون ۽ ويڪرو
 منهن ايترو ته وڻندو آهي، جو دل چوندي آهي ته توکي
 پنهنجي اندر ۾ وهاري ڇڏيان“
 ”پوءِ ويهاريو ڪٿي!“

”پر منهن جي وس ۾ نه آهي ٿريا! — خدا جو قسم
 ته جا ڳالهه منهن جي هٿن، ڪاغذ جي نوٽن ۽ سرڪاري
 ڪاسورن جي وس ۾ هجي اها چئم ته مان هيئر جو هيئر
 پوري ڪري سگهان ٿو.“

”نوٽ ته هر جائز ۽ ناجائز ڪم ڪرڻ ۾ دير
 نه ڪندا آهن، پر ڪڏهن تون به ان ٿيڻو ڪم ڪري
 ڏيکار نس!“ هن ماڻو ڪندي چيو ”ٿريا، چڱو ڇڏ
 ڳالهين کي! هٿاڻي هلي آءُ اورتِي تمام اورتِي
 هلي آ ته جيئن مان اڄ تنهنجي محبت جي رس چوسيان،
 توسان پيار وٺيان ۽ عشق جي آگ اجهيان هلي آ
 هلي آ اورتِي تمام اورتِي.“

اهو ٻڌي وڌيري جي ڀيڻ جا ارمان نئين سر اڀرن ٿا. هوءَ نيربمئل ڪڪڙ جيان ڦٽڪندي تڙپندي اچي ڪمري ۾ پهتي. ڪمري جو در بند ڪري زيرو جو هلڪو گلابي بلب ”آن“ ڪري، اچي بستري تي ڪري هوءَ پهريائين ته ڪافي وقت انهن خيالن کان پاسو ڪندي رهي، پر پوءِ اهي خيال وسينگ نانگ بنجي، نيٺ کيس ڏنگن ۾ ڪامياب بنجي ويا.

”ڪو هجي جيڪو منهن جي اچڻ کان ٿورڙو ئي بعد اچي ۽ درڪولي در جا چيڪاٽ ٻڌي، منهنجي اندر سان سسرات نڪري وڃن، ۽ پوءِ هو وڪون وڌائيندو، منهنجي بستري ڏانهن اچي. سندس مون ڏانهن وڌندڙ هروڪ، منهنجي هڪ هڪ اميد جي خواب جو تعبير هجي. ۽ جڏهن هو منهنجي بستري جي ڀرسان پهچي وڃي، تڏهن منهنجي چاهري تان ڪوڙو هٿائي، منهنجو چهرو ڏسي، منهنجي حسن جي تعريف ڪري. ايتري تعريف، جيڪا منهن جي دل جي هر لڪل غم کي هڪلي ٻاهر ڪڍي، پاڻ وڃي ان جي جاءِ وٺي. تعريف بعد هو منهن جي ٿلي بستري تي لپتي پوي ۽ پوءِ ستي پئي مون سان گڏالهيون ڪري. منٿيون! منٿيون!! پياريون پياريون!! ۽ انهن گڏالهيون ٻڌڻ سان

منهنجي محبت جي شمع ڀري اٿي! ۽ پوءِ وري مان
 ساڻس پيار جون ڳالهيون ڪيان ۽ انهن ڳالهين ٻڌڻ
 سان وري هن جي پيار جو ديب ڄاڻي ۽ پوءِ شمع ۽
 ملي پوي - ٻرن گهڻو ٻرن ۽ گهڻي روشني ڪن!
 ائين سوچيندي سوچيندي الائي ڪهڙيءَ ويل، کيس
 ننڊ پنهنجي پاڪر ۾ آڻي ڇڏيو.

- صبح ٿيو هرڪم معمول مطابق ٿيڻ لڳو پر حاويليءَ
 جو هر ڪم معمول جي خلاق هو. اڄ هن صبح ساڻ
 نوڪريائيءَ کي چئي لکي ڏني ۽ چيائينس، ”تم ويڻ
 خدا بخش هاريءَ جي پٽ کي ڏيئي اڄ!“ جو پڻ پڙهيل
 سمجهو، نوجوان، نوان جذبا رکندڙ ۽ دنوي ربتن رسمن
 جي ڪوڙين ديوارين کي ڊاهڻ جا بهم پچائيندا
 رهندو هو.

هن چيئي ۽ ۾ کيس لکيو ته ”اگر تون هن ظالما
 سماج کي سڌارڻ ٿو، چاهين، ڪوڙين ربتن رسمن جي
 قلعن کي مسمار ڪرڻ ٿو چاهين ته اڄ رات هڪ ٻي
 ڳوٺ جي ڀرسان وهندڙ سنڌوءَ جي ڪناري تي منڍ
 جو انتظار ڪجانءِ.“

اڄو ڪو صبح هن لاءِ حاويليءَ جي قيد جو آخر
 صبح هو، اڄ هوءَ خوش هئي، تمام خوش، ڇاڪاڻ

اڄ هن جي اميدن جا ڪرڻا تمام پري پري پڪڙ جي ويا هئا. جيتوڻيڪ هن لاءِ اڄوڪو ڏينهن صدين جيڏو ڊگهو ٿي ويو هو، تڏهن به خوشيءَ ۾ کيس ڪا خبر ئي ڪانه پئي. رات ٿي هر پکي پڪڙ وڃي، پنهنجي پنهنجي آهيري ۾ آراسي ٿيو. ماڻهو ٽڪجي ٽٽي وڃي بسترن پيڙا ٿيا پر هوءَ هر هر گهڙيءَ ڏانهن نھاري رهي هئي، بي آراسي ۽ بيقراريءَ ڪري هن کي قرار نه ٿي آيو. جڏهن گهڙيءَ ۾ منو هڪ ٿيو ته هن ڪجهه پسا ڏوڪڙ ۽ زبور کنيا. باڪس کڻي، حاويليءَ جون اوچيون اوچيون ديواريون ۽ انهن کان به وڏيون ۽ اوچيون سماج جون ديواريون اورانگهي اڄ هوءَ ٻاهر هلي آئي. پري کان هن سنڌوءَ جي وهڻ جي وهڪري جو آواز ٻڌو. هوءَ ٿڙي پيئي ۽ بند تي اچي چوڌاري نھاريائين.

اوچتو پريان هڪ نوجوان نڪتو، جو ٽڪڙيون ٽڪڙيون وڪون ڪڻندو، هن ڏانهن وڌيو. جيئن جيئن هن جي رفتار ٿي وڌي، تيئن تيئن هن جي دل جي ڌڙڪڻ تيز ٿي ٿي. قريب ايندي نوجوان ٻانهون پکيڙيون ۽ هن پيار جي پياسيءَ پاڻ کي هن جي آغوش ۾ ڏٺو. پوءِ هو ٻئي ٻانهن ٻانهن ۾ فڄهي، سنڌو جي ڪناري تي هلڻ لڳا ۽ کيس پنهنجي پيار جو شاهد

به بنائون. هو هلندا ويا هلندا ويا ۽ تمام گھڻو
اڳتي نڪري ويا.

هن واقعي کان پوءِ ڳوٺ جي هر ننڍي وڏي جي
اک کلي ۽ سوچڻ لڳا ته متان اڄ جي ننڍي غلطي،
سپاڻي جي عظيم غلطي ثابت ٿئي، ان چڪري ڳوٺ ۾
جيڪي به پکي قيد هئا، تن کي آزادي ملي ويئي.

ڪرت جي زڪوات

”واھ سائين واھ!“ واھ وڏيرو ڪوڙل خان!
دل ٿي چوي ته ڪا جاگير بخشي ڇڏيانس، پر جي
حڪومت جو والي هجان! بس سائين، اڄ خبر پئي ته
وڏيرو ڪوڙل خان جائِي به وڏيرو آهي“ خيرو جيڪو
سدائين وڏيري ڪوڙل خان جي جي برخلاف هوندو هو
۽ هن جون ڳالهيون ڪندو رهندو هو، سو اڄ الائي ڇو
سندس اهڙي خوشامد ڪري رهيو آهي۔ احمد سوچيو،
اڙي خيرو! ڳالهه ته ٻڌ پيلي
”پيلي آهين تون۔ ڳالهه سنڀالي جملو ڪاٽيندين
ڇيائين.

”حاضر سرڪار حاضر“ ”پلا ڳالهه ته ٻڌو؟“
”ها ڇڻ“

”سائين، اڄ پلاڇو ڪوڙل خان جي تعريف ۾
ڀاڻوئي ڪونه ٿا“ ڳالهه جي تر لهڻ لاءِ احمد خيروءَ
کي خوشامد جي نموني ٽوڪيندي چيو.

”بس ٻارا! ڳالهه ٿي نه پڇ. اڄ وڏيري ڪوڙل خان
 ثابت ڪري ڏيکاريو ته هو واقعي وڏيرو آهي....“
 ”پر هاڻي، ڳالهه بم ڪندين يا رڳو پيو ان جي
 ساراھ ڪندين“ ”ها، سو ڳالهه ٿي ڪيم، ته ڪالهه
 منهن جي گهران، ٻڪري نڪري ويئي، سو وڃي فرياد
 ڪيم، وڏيري ڪوڙل خان جي درٻار ۾. بس سائين
 وڏيري چيو ته ”خيرو! مان هيئن ئي ٿو وڃان، تنهن
 جي ٻڪريءَ جي پويان. صبح ساڻ ٻا ٻڪري ملي
 ويندو، يا پئسا“

۔ اڄ صبح ساڻ وڏيري سائينءَ جي درٻار ۾ ويس.
 چيائين ”اچي وٺ ...ه رپيا. اسان وڏيرا توهان جا
 سنڀاليندڙ آهيون. پوءِ اسان ئي ڊڪ ڊوڙ نه ڪنداسين
 ته پيو ڪير ڪندو؟ سڄي رات ڊڪي ڊڪي، مس وڃي
 چور هٿ ڪيم ۽ پئسا وٺي آيو مان باقي ٻڪريءَ
 نالي چيائون ته ”ٻڪري ڪسي ويئي“ پر ٻڌا چورن جا
 نالا ٻالا ڪو نه ٻڌائيندو سانه، ڇاڪاڻ ته هنن مون
 کي قسم وڌو آهي.“

”بس سائين، ٻڪري لهندي ته مٿي هئي، پر جيترا
 مليا. نالا ڄاڻو. توهان ڄاڻو. مون کي رڳو پئسا ڏيو ته
 مان ڪسڪ صور پڙهان“

”هان! اچي پئسا وٽ ۽ لاهم ڪوڙ.“ ائين چئي،
وڌيري پنج ڳاڙها ڳاڙها نوٽ ڪڍي، منهن جي هٿ
تي رکيا. سو سائين اهي اٿئي حال احوال، اسان وري
وڌيري ڪوڙل خان ڄا. هاڻي تون ئي چئه ته ڪيئن
نه سندس تعريف ڪريان!

”ها سائين، ڀلي تعريف ڪرينس، ڀلي تعريف ڪرينس،
پر ڳالهه ته ٻڌ! تنهنجي جو ڏانهس ٽن مهينن جي يگهار
رهيل آهي، اها ڏنائين“ هن وٽ ڏيئي، ڪائس وڌيڪ
معلومات وٺڻ لاءِ چيو.

”نه يار نه اها ڳالهه ئي نه ٻڄ! پاڻ مون کي چيائين:-
(ان جملي چوڻ ڪري سندس منهن ڀيلو ٿي ويو)
”يار! ائين نه ڪر. ڀلي ڳالهه ڪر سنئين سڌي
هروڀرو، وڪڙ نه ڏي“

”اهيو وري به ڪيئن نه ساڳي ڪار. ڀلي ڪو
مان تنهنجي پيءُ جو آهيان. آهيان ته وڌيري ڪوڙل
سائينءَ جو آهيان الله سائين سندس وڏي ڄمار ڪري!
تون چوڻو هرهر ڀلي ڀلي ڪرين؟“

”يار غلطي ٿي ويئي، معافي ڏجانءِ. زبان آهي ڄم
جي، ڪنهن نه ڪم جي، سٺو لفظ هر هر ڀيو
وهي وڃي.“

”اهڙو نواب آهين ته ڪاٺ جي زبان وڃي ٺهراءَ، پر
 مون کي وري پيلي چيٽ ته پوءِ“
 ”نه سائين! هاڻي توکي ڪڏهن به نه چوندس.
 توبه ڪيم، گيسٽي، بس!“
 ”بس“

”ها، هاڻي ڳالهه ٻڌاءِ نه!“
 ”ڪهڙي؟“

يڪدم، پلجني وئين؟“
 ”ها“

پگهار نالي چيو اٿائين، ته پهرين تاريخ ٿي اچي
 وٺجاء، چئن ئي مهينن جي ”احمد ورائيس ته “ چئني
 مهينن جي ”اٺين چئي خيرو موڪلائي هليو ويو.
 پوءِ مان وڏيري ڪوڙل خان جي پٽي نوڪر وٽ
 ويس ۽ ڪائنس پڇيم ته ”وڏيري وٽ رات ڪي مهين
 هئا ڇا؟“

”ها“ مختصر جواب ڏنائين.

”ڪهڙا ڪهڙا؟“ تفصيل معلوم ڪرڻ لاءِ

ڪائنس پڇيم.
 ”صوبيدار، مختيار ڪاره انجنيئر ۽ ٻيا وڏيرا“
 ”هان ڳالهه کي سمجهڻ لاءِ سوچيندي چيم.“

”پر اوهان ڇو ٿا پڇيو؟“

”پس، ائين ئي، ڇو ته سڄي رات وڏيري جي ڪمري

۾ بٽي ٻرندي ڏٺم“ تڏهن پڇيم

”ها سڄي رات ڪچهري ڪري رهيا هئا“ ائين چئي

هو هليو ويو. وڏيري جي بنگلي تي - سڀ سرڪاري

عملدار. ۾ وڏيرا ۽ سڄي رات ڪچهري آخر ان جو

مطلب ڇا آهي؟ سوچيان ٿو!! ڳالهه جي مطلب سمجهڻ

لاءِ، مان سوچيندو سوچيندو اڳتي هلندو ويس، تان جو

وڏيري جي بنگلي جي پويان نڪري ويس. جتي

هو نئن ته ڪافي نجش تصويرن وارا تاس جا پتا ڦاٿل

ڏٺم پر راتوڪا تازا ڦاٿل پتا به ڏٺم.

اهو ڪيس اکين ۾ داخل ڪري، دل جي عدالت

ڏانهن موڪلم جتي منهن جي دل، جڇ جو ڪردار

ادا ڪندي، فيصلو ڏنو ته، ”وڏيرو ڪوڙل خان، سڄي

رات ٻڪريءَ جي چور ڳولهن ۾ نه، پر ان عجيب

ڪرت ڪرڻ ۾ مصروف هو ۽ اٽڪل ساڍا پنج هزار

روپيا ڪمائائين، جنهن ماي مٿيان پنج سو جوا جي

زڪوات خيروءَ کي ٻڪريءَ جي بهاني ڏيئي سندس

گلاخور وات کي بند ڪرڻ ٿي چاهيائين، ڇاڪاڻ ته

ان عجيب ڪرت جي خبر خيروءَ کي به هئي.“

چھري تي اڪريل ماضي

اڄ اٿن مان کيس گهٽ ٿي محسوس ٿئي. ازغيني گهٽ. راتوڪي گرميءَ جو احساس، اڃا تائين ڪريو. پنجئي، سندس من ۾ پئي چيو. هو اٿي پاڻيءَ جي پاڻيءَ کڻي، باٿ روم ۾ وهنجڻ اچي ٿو. پنهنجي مٿان پاڻي ٺاڻڻ سان کيس ائين پئي محسوس ٿيو، جڏهن کيس ڪنهن دوزخ مان ڪڍي بهشت ۾ اماڻيو آهي پر تڏهن به کيس ايترو مزو نه ٿي آيو، ڇاڪاڻ جو پاڻي راتوڪي گرميءَ جي ڪري ٿريوئي نه هو. هو ڪوڏ ٻڌي باٿ روم مان ٻاهر اچي، رفريجيٽر مان برف جو وڏو ٻڌو کڻي وڃي، ٽب ۾ وجهي ٿو ۽ پاڻيءَ کي ٺارڻ لڳي ٿو. پنج ڇهه منٽ ته ڪهي سان پاڻي پري پري برف جي مٿان وجهندو رهيو ته جيئن پاڻي ٿري، پوءِ هو پنهنجي ڏسڻي آڱر پاڻيءَ ۾ ٻوڙي ڏسي ٿو ته پاڻي ٿڌو ٿيو آهي يا نه؟

کيس آڱر کي ٿڌ پھچندي محسوس ٿئي ٿي ۽

يڪدم هو ڪپو پري، پنهنجي مٿان ٿو هاري. پاڻي نائڻ سان ئي هو ائين ٿو محسوس ڪري، ته ڪوئي سندس من جي ٻريل مڇ ڪي ٿڌي پاڻيءَ سان اجهائي رهيو آهي. هن صابن ۽ تيل هوندي به ڪجهه نه استعمال ڪيو. صرف ۽ صرف پنهنجي مٿان پاڻي هاري رهيو هو. هن چاهيو پئي ته اڄ سڄو ڏينهن ويٺو برف جي اهڙي ٿڌي پاڻي ۾ تڙگي. پر هو ائين نه ڪري سگهيو. پاڻي نائيندي نائيندي پئي هالتيون ختم ٿي ويئون. هن چاهيو ٿي ته اڃا پاڻي هجي. گهڻو تمام گهڻو پر وري پنهنجي فيصلي کي غلط قرار ڏيئي، گوڏ ٻڌي ٻاهر اچي ٿو. پڪي جو سوئچ ”آن“ ڪري ٿو ۽ پڪو سندس سوچن سان گڏ ڦرڻ لڳي ٿو. هي پنهنجا وار سڪائڻ لڳي ٿو. هن جي آن لڳن تي پڪي جي ٿڌي هوا، اهڙو ته اثر ڪيو جو ڇڏڪ ڪيس نوجوان ڇوڪري سان گڏ شراب جي بوتل مٿي ويٺي هجي.

هو سوچي ٿو ته اڃا ڇهه ٿيا آهن ۽ آفيس جو ٽائيم اٺ آهي. اڃا به ڪلاڪ آهن. اهي ڪيئن گذرندا اڻسٿائين هن جا وار سڪي ويا. هن وارن کي سنواريو ۽ پوءِ ڪپڙا پائي، آرسِيءَ جي آڏو آيو. هو هڪ ڀيرو آرسِيءَ ڏانهن ڏسي ٿو، ائين جيئن روز ڏسندو هو. پر اڄ

کيس ائين محسوس ٿي رهيو هو ته چڻ آرسِي ڏنڊاڻي
 ٿي ويئي هجي. هن آرسِيءَ کي اگهيو ۽ اهڙو اگهيو جو
 آرسِي بلڪل شفاف پاڻيءَ مثل ٿي پيئي. اهڙي صاف
 آرسِيءَ ۾ کيس پنهنجو چهرو ائين ڏسڻ ۾ پئي آيو، جيئن
 صاف ۽ شفاف پاڻيءَ ۾ صوف. ان وقت هو پنهنجي چهرِي
 جي هر تر جيتري نشان کي به چٽيءَ طرح ڏسي
 سگهيو ٿي.

سندس هٿ ازخود مٿي ٿي وڃي ٿو ۽ پنهنجي چهرِي
 کي چهي ٿو، جتي کيس ڪهراڻ ٿي محسوس ٿئي. هو
 ان ڪهراڻ تي زور سان هٿ گهمائي ٿو، ته کيس سندس
 ماضي ياد اچي ٿو وڃي، جڏهن سندس اهي گهڻا لڳا
 هوندا هئا.

جڏهن هو ننڍو هوندو هو، تڏهن هر ڪو کيس
 جيءَ ۾ جايون ڏيندو هو. ڪيڏانهن به ڪنهن ڪم
 سانگي ويندو هو ته ڪوبه کيس خالي ڪين موٽائيندو
 هو. ڪڏهن به سندس کيسو خالي ڪين ٿيندو هو.
 ڪوٽڙو خرچ سندس کيسي مان مٿي ويندو هو ته ان
 کان پيڻو نه بلڪه پيڻو خرچ کيس اڳتي ملي ويندو هو.
 اوچتو کائڻ هڪ ٺهڪ نڪري ٿو وڃي، جيڪو
 سڄي گهر مان ڇڪر ڏئي، وري به سندس ئي ڪنن ۾

پڙاڏو بنجي، کيس ٻڌڻ ۾ اچي ٿو ۽ هو هڪ ڀيرو وري
 به ماضيءَ جي اونهي کڏ صاف ڪرڻ لاءِ منجهائڻس
 گند ڪڇرو ڪڍي ٿو گند ڪڇري سان گڏ کيس ان
 وقت جي جج وارو واقعو ياد ٿو اچي، جنهن تي ئي
 کانئس ٺهڪ نڪري ويو هو.

جڏهن هو خير پور ۾ پڙهندو هو ۽ شام جو وڏي
 گرائونڊ تي راند ڪرڻ ويندو هو ته کيس ڪوٽ جي
 جي ڀرسان سرڪاري ڪوانڊر جي در تي هڪ جج بيٺل
 نظر ايندو هو؛ کيس اهو ڏينهن به چٽيءَ طرح ياد ٿو اچي،
 جڏهن هي شام جو راند تي وڃي رهيو هو ۽ جج کيس
 ڏسي سڏ ڪيو ۽ هو ان سڏ کي سرڪاري سڏ سمجهي،
 بنا سوچ سمجهه جي هليو ويو ۽ جج صاحب کيس ڪوانڊر
 ۾ اندر وٺي ويو. کيس شربت پيارائين ۽ ڪجهه وقت
 ترسائي، بعد ۾ کيس خرچي به ڏني هئائين.

هن کي ياد ٿا اچن جج صاحب جا اهي جمل، جيڪي
 هن اترادي ٻوليءَ جي لهجي ۾ کيس چيا هئا. وڃڻ
 مهل کيس چيو هئائين ته، ”مان سان ڀينگت رکبي نه؟“
 ۽ هو شرم ۽ حياءَ جي ٻڏ تر ۾ ٿي هو ته وري کيس
 چيو هئائين،

”آڙي ها کٽي ڪر يارا“
 ”ها“ هن بنا سوچڻ جي ها کٽي ڪئي هئي.
 ”واعدو“ جج کائڻس پورو پورو قسم ناسو وٺندي
 چيو هو.

”اعدو“ هن به کيس جواب ڏنو هو.
 ”پڪو“ صاحب به کٽي ٿو ڇڏيس
 ”پڪو“ جان ڇڏائڻ لاءِ ائين به چيو هئائين.
 ”ڏاڙهيءَ تي هٿ رک“

۽ هن شرميلي مرڪ مرڪندي، پنهنجو ڏڪندڙ هٿ
 ڳلڻ تي رکيو، جي نرم، نازڪ ۽ لستڙا هئا. اهڙا جهڙا
 بشم ۽ جنهن ڪري ئي کيس جج صاحب پائيندو هو.
 ”ڄڻو بادشاهه پير جو هٿ ملا“

۽ هن پنهنجو نازڪ هٿڙو، جج صاحب جي سخت ۽
 ڪهري هٿ جي حوالي ڪيو هو ۽ جيڪو ڪافي وقت
 سندس هٿ پنهنجي هٿ ۾ جهلي يٺو رهيو.

”ڄڻو سائين! هاڻي ڀلا مان هالان. راند تي دير
 ٿي ويئي آهي“ آخر جج مان تنگ ٿي کيس چيو هئائين.
 ”ڄڻو، سڀاڻي ڀلا ايندين؟“ جج وري کيس چيو هو.
 ”ها“ هن کيس چيو هو.

”ايندين نه؟“ جج وري کيس چيو هو.

”ها سائين!“ جواب ڏنو هٽائينس
 ”پڪ“ پڪ وٺندي کيس چيو. هٽائينس
 ”پڪ“ ورندي ڏني هٽائين.
 ”وعدو“ گهل ڪرئيندي کيس چيو هٽائين.
 ”هنگو هٽ ملاء. بادشاه پير جو“ ۽ هڪ ڀيرو وري
 هن جو نازڪ نازڪ هٽ، جج جي ڪهري ڪهري هٽ
 ۾ ڇوڙجن لڳو. ۽ کيس پهر ڇرچي ڏيئي، راضي ڪري
 روانو ڪيو هٽائين.
 پوءِ ته هر روز جج سبنديس اچن ويل، اچي در وٽ
 پيهندو هو ۽ هيءُ به لنگهندي، پيئي پير به صاحب وٽان
 حاضري ضرور پريندو هو.
 سندس سوچن جو موٽر ٻئي طرف مڙي ويو ۽ سوچڻ
 لڳو ته ڪيئن نسيون هن جج کان ڪم ورتا؟
 ڪنهن کي اندر ڪرائڻ ڪنهن جو ضامن ڪٿائڻ، ڪنهن
 کي مزا ڏيارڻ، ڪنهن جي سزا رد ڪرائڻ، ڪنهن
 جو ضامن مارجڻ يا ڪنهن کي آزاد ڪرائڻ. اهي هڙ
 ٿي ڪم سبنديس هٽ وس هوندا هئا هو جوابدارن کان
 من گهريا پئسا وٺي، سندن هر فيصلو سندن خواهت
 مطابق جج صاحب کان ڪرائيندو هو. ڇڻ ته جج ئي
 پاڻ هجي.

هو هڪ طرف صاحب کان ته ٻئي پاسي جوابدارن کان روڪڙ وٺندو هو. ٻنهي پاسن کان کيس پئسا جو ملندا هئا، سولئم لڳي پيئڻي هوندي هيس. هڪڙي هوندي هيس ماءُ، سوکايو، ڪپايو، چوڙيو مائيو ويٺو هوندو هو ۽ ٻائي جيڪو بچندو هوس، سو ماءُ کي ڏندو هو ۽ کيس چوندو هو ته ”مان پڙهن بعد مزوري ڪندو آهيان“ اهڙيءَ طرح هن وٽ ڪافي پئسو ٿي ويو. سندس ماءُ به گذاري ويئي. پوءِ ته هن جي ڳڻن تي به ڪهراڻ اڀري هئي، ان ڪري جڃ به منجهانئس مطمئن نه ٿيندو هو ۽ هاڻي کيس اثبت به گهٽ ڏيندو هو. هو جڃ جي رخ کي سمجهي ويو ۽ وڃي حيدرآباد نوڪريءَ کي لڳو وٽس جيڪي جڃ صاحب وارا پئسا هئا، تن مان هڪ عمدو گهر، فرنيچر ۽ ٻيون ضرورت جون شيون ورتائين. هاڻي ڏاڍي ٺٺ سان رهي ٿو.

کيس اوچتو اڃ سندس هڪ ڪلاسي اشفاق ياد اچي ٿو جنهن هڪ دفعي کيس چيو هو ته ”سومرا جيسين ڏاڙهي اچيئي، تيسين ڪنهن کي به ناراض نه رک ۽ جڏهن ڏاڙهي اچي ويندو تڏهن ڪو ڪٽو ئي نه سگهندو“ تنهن وقت ته ڪيئن اشفاق جي جمان

بارود تي باهم جهڙو اثر ڪيو هو. پر کيس اڃ اهڙي
جملا وٺڻ ٿا.

ڏاڙهيءَ تي هٿ ڦيري سوچي ٿو ته ”واقعي هاڻي ته
ڪو ڪٿو ڪونه ٿو سگهي، اوچتو سندس نظر ٻانهن
۾ پاتل گهڙيءَ تي پوي ٿي، جنهن ۾ ٽائيم اٺ ٿي وارا
هئا. هو تڪڙ ۾ سينٽ ڪيڻ سان گڏ سوچي ٿو ته
”صاحب جي هيءَ واڃ به ڏاڍو ئي ڪم ڏئي.“
۽ سينٽ ڪڍي هو آفيس ڏانهن روانو ٿي ٿو وڃي

ڪٿو ڇا ڄاڻي....

”السلام عليڪم وڏيرا خاوند ڏنا صاحب!“ وڏيري جي بنگلي ۾ اندر گهڙندي سڀني چيو.

”وعليڪم السلام - وعليڪم السلام اچو - اچو ويهو ڏيو خبر. پيو ته مڙئي خير آهي نه؟ ڀلا ايترا ڄڻا ڇڙهائي ڪي آيا آهيو! آهي ته خبر نه يا آهي ڪو دال ۾ ڪارو؟! وڏيرو موڙي تان اٿندي، يڪ ساهي ۽ اهي ڄملا چئي ويو.

”بس سائين پيو مڙئي خير آهي. ڪجهه ڏهاڙا گذري ويا هئا، جو اوهان جو ديدار نصيب ڪونه ٿيو هو، سو آيا سون، توهان جو ستن مبارڪ پسڻ“ وڏيري جي خوشامد ڪندي، اسان کيس چيو.

”ڀلي آيو، جيءُ آيو ويهو ويهو آرام ڪريو!!“

”اڙي شونڪا! ڪجهه چاهيون ته ٺاهي وٺ“

پنهجي نوڪر شوڪت کي چيائين.

نه مٺائين! تڪليف نه ڪريو تائيندي چيو سين.

”نه ابا! تڪليف ڪهڙي! پنهنجا پاڻ ۾ آهيون.“
 ”ها ڀلا ڏيو خير جي خبر. خوش آهيو، چاق
 چڱا ڀلا تازا تڪڙا - جوڙ متارا - ٻيو ڪل خير.
 ڪهڙا حال آهن زماني جا.“

پاڻ خبر و عافيت پڇندي چيائين.
 ”ها سائين ٻيو مڙوئي خير آ. اوهان خوش آهيو
 چاق، چڱا ڀلا - تازا تڪڙا - نؤ بنا - جوڙ متارا“ اسان
 سندس خير و عافيت جو جواب ڏيندي، کيس چيو. ”سائين
 تڻ ڇئن ڏينهن کان اسان کي ملي، گرميءَ جي موڪل
 پر اسان ته اڃا اتيئي آهيون. اوهان جي سڪ ستايو،
 صوفي الحال ته اوهان ڏي ڪهي آيا سين پوءِ جا پاڳ
 پوءِ سان.“

”ها، ڏاڍو چڱو ٿيو جو منهن ڏيکاريو، مون کي
 پاڻ. اوهان جي ملڻ جي حب هئي، ڀلا، سڪ به ڪنهن
 نه ٿيڻي! هڪ ڏين جا رهواسي آهيون، هڪ قوم آهيون
 ۽ هڪ ٻولي ڳالهائيندڙ آهيون. مون اڃا ڪالهه سوچيو
 هو ته اوهان ڏي ماڻهو موڪليان، پروري سوچيم ته
 موڪل ملڻ ڪري ڳوٺ نه هليا ويا هجن. اهو سوچي
 ڪئي بس ڪيم“

”سائين! ٻاهر اڱڻ ڪسي بهاري ڏيئي، مٿان

قُس ڪلاس ڇڻڪار ڪيا وٽمانس. هلي ڏسو! ”ڪڪراڙو
 ماڻهو جنهن جي پيشانيءَ جي لڪيرن مان، سندس قسمت
 جا ڪل راز فاش ٿي رهيا هئا، هن مٿي رکيل پوٽي
 سان منهن اڳهندي، وڏيري کي چيو.

”مان ڪونه ٿو ڏسان. توتي اعتبار آ“ اڃا ڪراڙو
 ويڙ تي هو ته وڏيري کيس سڏ ڪيو.

”ڇڳو ٻڌا هاڻي هي سڀ موڙا ٻاهر ڪڍ، ته اسين
 هلي اڱڻ تي ويهون. تون هن صفحي ۽ ورائڊي کي
 نه بهاري ۽ ڇڻڪار ڪري، پوءِ ڀلي ويڃ.“ وڏيرو کيس
 ائين چئي رهيو هو، ڄڻ پنهنجي ڪنهن زر خريد ٻانهي
 کي چئي رهيو هجي.

”سائين غرض ڪريان“

”وري ڇا ٿيئ!“

”سائين! مان ڪپر ٿيندو آهيان، اوهان جو ڪم
 موڙائڻ وارو - پر سائين، ڪريون ٿڙ تي ائين ئي ڇڏي
 آيسو آهيان. انهن کي رڳو شهر ۾ مالڪن وٽ پهچائي
 اچان. پوءِ جيڪو ڪم چئو آءُ ڪيان.“

ڪجهه دير ترسي وري چوڻ شروع ڪيائين.

”سائين! پر سال بم ائين ئي پرئين ڳوٺ وارن
 ”ڪارن“ اسٽ هڻي، ڪريءَ جي جنگهه پڇي ڇڏي

ضرور ڦاسائينس. پوءِ چو نه کٽي اهو ماڻهو ڪنهن ضروري ڪم سان ويندو هجي.

سوچن جو پڪيٽڙو هڪ ڀيرو وري سندس من جي بچري مان پرواز ڪري ٿو وڃي. ”وڏيرا وري وڻن واري دور ۾ ڀيٽ سڀني ڀڳا ايندا ته اسان اوهان جا پنهنجا آهيون. هيءُ وقت اوهان جي مدد ڪرڻ جو آهي امان کي ووت ڏيو. اسان جا اوهان تي ٿورا آهن.“
جيسين سندس سوچون پوريون ٿيون، تيسين صفحي ۽ ورائڊي کي بهاري ۽ چٽڪار اچي ويو. اهو ڪم اڪلائي هو ڪرين ڏانهن هليو ويو.
”اڙي شونڪا! اهو آخر بنا موڪلائڻ جي هليو ويو نه؟“

پيٽسان - جوه جو

”ها سائين! ڪٿو ڇا ڄاڻي ڪٿڪ جي مانيءَ مان. انهن کي پادر سان اٿار جي پادر سان ويهار جي ته ٺيڪ آ، نه ته اهي لڻ ڪري ٿا وڃن. اڳ ته اوهان جي خير صلح واري ڳالهائڻ کان به پيا ڪنهندا هئا ۽ هاڻي وري مڙس بروڀري ٿا ڪن، سو به اسان واري پوتار سان.“ نوڪر وڏيري جي سڌي سنئين ڇمچا گيري ڪندي چيو.

”چڱو سائين، اسان ڀلا هاڻي هلون ٿا.“ اسان وڏيري کان موڪلايو.“

”ادا ترسي پئو، رات رهو ته ڪي ڪچهريون ڪيون ايترا تڪڙا ڪيڏانهن پيا وڃو.“ وڏيري ظاهري خوشامند ڪندي چيو.

سائين! حياتي آهي ته ڪچهريون پيون ڪيون پنڌ به ڪجهه ڀرپرو آهي، سو هاڻي هاڻ ٿا.“ ائين چئي اسان وڏيري کان اجازت ورتي.

موٽندي سڄي واٽ هر هر ذهن ۾ اهو جهلمو واڄت وڄائي رهيو هوندو ”سائين! ڪٿو ڇا ڄاڻي ڪٿي جي مانهيءَ مان“ آخر جڏهن هاسٽل تي پهتا سين تڏهن اوچتوئي اوچتو دروت پهچڻ سان ڪن تي آواز آيو ”هان! پاڻ وري ڪو ماڻهو هو؟ منجهس ۾ ڪو ماڻهو هوندو“ شايد اهو آواز دل مان نڪتو هو.

اسپيشل ڪير

اڄ سندن ميٽنگ هئي. جنهن ۾ شهر جي سڀني ڪير وارن جي شرڪت ضروري هئي، ان ڪري صبح کان وٺي ئي ايسڪائيز انسپيڪٽر صاحب جي بنگلي تي ڪير وارن جو ٻول لڳو پيو هو. ذهين بچي ميٽنگ شروع ٿيڻ واري هئي، پر جيئن ته صاحب کي اڄ سينگار ڪرڻ ۾ گهڻو وقت صرف ڪرڻو هو، تنهن ڪري ڪجهه ليٽ ٿي ويئي ۽ ميٽنگ يارهين کان شروع ٿي. جيئن اڄ چاچي جي پاڻيءَ جو وارو هو، سو ان جي بدران مان آيو هوس. ميٽنگ ۾ شرڪت ڪرڻ بنگلي ۾ حضور جن جي هيءَ حديث نمايان طور تي انگيل هئي ته ”الراشي والمرشي كلاهما في النار. يعني رشوت ڏيندڙ ۽ وٺندڙ ٻئي جهنمي آهن.“

گڏ ڄاڻيءَ جي ڪاروائي قرآن شريف جي تلاوت سان شروع ڪئي ويئي. ڪاروائي ڪير وارن جي جنرل سيڪريٽريءَ هلائڻ شروع ڪئي ۽ انسپيڪٽر صاحب

پنهنجي جي صدارت جي ڪرسي سنڀالي.
 قرآن شريف جي تلاوت کان پوءِ سيڪريٽري
 صاحب کير وارن جا نالا وٺڻ شروع ڪيا. آهر
 ارباب هاشم قاسم حاجي آدم
 رجب جاڙو جمال

هر ڪر پنهنجي پنهنجي نالي وٺڻ تي جاءِ تن اٿيو
 ٿي ۽ صاحب کي ۲۵ روپيا ماهواري في ڏيئي، واپس اچي،
 پنهن جي جاءِ ٻيو والاري، اوچتو ڇاڇا وٺڻ جو نالو
 هڪاريو ويو. مان اڻيس ۽ کيسي مان پنڄويهه رپيا ڪڍي
 صاحب اڳيڻ رکيم. صاحب ته مون کي ڪونه سڃاتو
 پر سيڪريٽريءَ اوچتو رڙ ڪئي ته ڇاڇا وٺڻ ڇو
 ڪونه آيو؟

”جي انهيءَ جو پاڻي جو وارو آهي“ مختصر جواب
 ڏيئي، جان ڇڏي، اچي بٽ سان ميس. ان کان پوءِ
 ڪجهه ٻيا نالا ورتا ويا، ۽ هر ڪو پنهنجو وارو
 وڃائي ويو.

پئسن وٺڻ جن نشت بعد سيڪريٽري اٿيو ۽ چيائين
 ته ”سائيو! ڪافي عرصو گذري ويو آهي، جو صاحب
 کان ٻول ڪونه ٻڌا اٿئون. کيس عرض ٿو ڪجي، ته
 اچي پنهنجي خيالن جو اظهار ڪري.“ ان بعد صاحب

اٿيو. ڀريل منهن. گڙعو اهڙو ڇـڻ ڏاڙهون. ٺرڙم
لڪائڻ لاءِ ٽڪڻ تسي ٽوپي پاتل، موت بشت سان
ملبوس. پيٽ ايندو ٻاهر نڪتل، جو سمجھجي پيو ته ڄاڻ
سندس اها رشوت جي بشت ڦاٽي. هن فرمايو ته،

منهنجا عزيزو! دوستو! ڀائرو! اوهان کي ته خبر
آهي ته اڄ ڪلهه ملڪ ۾ ڪيڏي نيم مهانگائي لڳي
پيئي آهي، اوهان ته ڇٽا پيا آهيو ٻهراڙيءَ ۾ نه ڪو ٿو
خرچ ڪرڻو پوي، نه پيو ڪجهه.

ڪٿيون پاڻ ڪريو، مال پاڻ چاريو، گهم پنهنجو
ڀاڄي پنهنجي ۽ ڌڻ مڪڻ پنهنجو. پر اسان لاءِ ويل آهي.
شهر ۾ ڪائڻ به ملهه جو ته ڳالهائڻ به ملهه جو
پيئسان ڪاٺيون منهن تي، ڀاڄي ملهه تي، ان ملهه تي
ٻجڙيءَ پاڻي به ملهه تي. دل ته چوي ٿي ته اڄ شهر
ڇڏي، وڃي ٻهراڙيءَ جا وڻ وسائجن. پر ڇا ڪجي،
مجبورا شهر ۾ رهڻو ٿو پوي، مهانگائي اوهان کي ٻڌائڻ
مان منهنجو مقصد رڳو اهو آهي ته اسان ڪامورن سان
نسورو ونل آهي. مهانگائيءَ سان گڏ، منجهن جا نغرا
پورا نٿاٿين. سندس هر نئين صبح جي نئين فرمائش جو
ڳائي ڀڳو خـرج ماريو وڃهي. سندس سينگار جي سامان
جي پورت ڪرڻ به پنهنجي وس کان ٻاهر آهي. هاڻي

مجبورا” ائين چوئو ٿو پوي ته اها مثالي ۲۵ مان وڌائي
 ٽيهه ڪجي. پر جي اوهان راڻي هجو ته فيصلو اوهان
 ئي ڪريو.“

صاحب پنهنجي مقصد جي ڳالهه ڪري اڃا بس ئي
 ڪانه ڪئي، ته هال ۾ ويٺل، اڳئين حصي وارن
 خوشامدڙين جو هل اڀريو تائين جي گونج ٿي. ان تائين
 جي گونج ۾ اهو آواز ور ور ڏيئي پٺڻ ۾ پئي آيو
 ”جيئن حڪم سرڪار جو.“ ۽ انهن جي پويان اسان
 کي به چوئو ٿي پيو.

سيڪريٽري هڪ ڀيرو وري اٿيو ۽ پنهنجو آواز
 بلند ڪيائين. ”سائيو! صاحب ڏاڍو سٺو ماڻهو آهي. هو
 گهرجي ته ڪاٿي ٿو نه! اگر ٻين وانگر چئي نه ”اڃ
 اوهان کي هيترا ڏيڻا آهن اڃ هيترا.“ ته به ڏيڻا پوندا!
 پر هي صاحب خدا شل کيس پڇڻ سان خوش رکي،
 رشوت خور نه آهي. اسان سندس ئي مهربانيءَ سان زماني
 ۾ هلي رهيا آهيون. هو اوهان جو راضو ٿو پڇي. ڪيئن
 منظور آهي اوهان کي؟“ سيڪريٽري ائين چئي ڇڏي
 ٿي ويو. هال ۾ اڳئين وانگر آواز اٿيا. ”جيئن حڪم
 سرڪار جو. منظور آءٌ منظور آءٌ...“ صاحب جو حڪم
 منظور آءٌ

منظورا.... صاحب جو حڪم منظورا....“

ان بعد به ڪيترن ئي صاحب جي خوشامدڙين، صاحب جي تعريف جا ڍڪ پريا. تعريف ڪئي، ساراھ ڪئي. جڏهن خوشامدڙين رڙين کان ماڻ ڪئي، تڏهن وري سيڪريٽريءَ جو آواز آيو. ”سائيو! آخر ۾ آءٌ صاحب کي نمائي نٿو ڏيان ته هو اچي گڏجائيءَ کي آخري الوداع ڪري.“

اسٽيج تي هڪ ڀيرو وري ساڳي صورت نظر آئي ۽ صرف اهو آواز آيو: ”منهنجا عزيز دوستو! مان اوهان جي مهربانين جو بيهڻ ۽ پرخلوص ٿورائتو آهيان“ صاحب جي اڌ تقرير ۾ ئي تازين جو هل هنگامو مچي ويو. هل ختم ٿيڻ بعد وري صاحب وڌيو.

”سائيو! جيئن ته اڄ پهرين تاريخ آهي، تنهن ڪري اوهان مان پنج چٽا کير کي اسپيشل بنائي شام جو کڻي اچن، ڇاڪاڻ جو شام جو مان اوهان وٽ مهمان آهيان. انهن پنجن چٽن جا نالا سيڪريٽريءَ کان پڇي ڇڏيو. چڱو سدائين گڏ.“

اٺين ۽ نئي بس ئي مس ڪيائين ته هڪ ڀيرو وري تازين جا ٽوڪا هال کي کونجائي اٿيا. سيڪريٽري آخري دفعو اسٽيج تي آيو ۽ انهن پنجن چٽن جا نالا ٻڌايائين ”آچر-

احمد، ارباب، ولس ۽ جعفر. انهيءَ نشست کي آخري
نشست قرار ڏيئي جلسي کي ختم ڪيو ويو.

مان جلدي گهٽ ويس. اچي چاچا کي سمجرو احوال
ڪيم ۽ ڪائٽس پيڄيم ته ”ساچا! ڪير اسپيشل
ڪيئن ڪيو آهي!“ ورائيائين، ”اها ڳالهه ئي نه پڇ!
شام جو اچي پنهنجي اکين مان ڏسج“ مان پنهنجي گهر
آس. هٿ منهن ڌوئي، ماني پاني کائي، ٿوري گهڙي
نند جو سونپو ڪري، اٿيس ته شام ٿي ويئي هئي. مان
سڌو چاچا وارن جي گهر ويس. ڏٺم ته چاچو به تياري
ڪري رهيو هو.

مون کي ڏسي چيائين ته ”وڃ! هن دٻي ۾ ته پاڻي
وجهي آ. پر گلاس کن هيٺ تائين“ مان دٻي ۾ پاڻي
وجهي ڪئي آيس وٽس هڪ ٿيلي هئي، جنهن مان ڪجهه
پائوڊر دٻي ۾ وجهي پڙ ڏيئي، وٺي لوڏيائينس. ڏاڍو
هلائي هلائي جو پڙ لائينس ته صفا ڪير بنجي چڪو
هو. هڪ دٻو اهو پاڻ کنيائين. باقي هڪ دٻو، جنهن
۾ ٽي پٽيون پاڻي، اڌپتي ڪير ۽ اڌپتي مڪل ڪير وڌو
هئائين، اهو مون کي ڏنائين.

ٻئي ڪير ڪٿي اچي شهر پهتا سين. چاچي مون کي
ٿورو پريور ويهاري، پاڻ پريان وڃي پن چئن چئن ڪير

وارن سان ويهي رهيو. هو ظاهر ۾ ته هيڏانهن هوڏانهن
جون ڳالهائون ڪري رهيا هئا، پسر دراصل صاحب جي
باري ۾ سوچي رهيا هئا.

سج لڻي جي آزاد سان گڏ صاحب ٻه واءُ مينهن
ڪندو آيو سندس اکيون ڳاڙهيون لڳيون پيون، هيون.
اٻڻ سان ڪير وارن کي ڪارين مان جهنگهي ڇڏيائين ۽
انهن پنجن ئي جا پنج ئي ڪير جا دها هاري ڇڏيائين. ڏسندي
ئي ڏسندي ڪير جا واهڙ وهي هليا، صاحب، عوام کي اهو
اڪرتب ڏيکاري، بيوقوف بنائي، سندن اڳيان زبردست
تقرير ڪئي، جنهن ۾ چيائين، ”منهنجا پيارا ڀائرو! مون
کي هنن ڪير وارن جي باري ۾ ڪافي وقت کان
شڪايتون ملنديون ئي رهيون. نيٺ انهن شڪايتن کان
تنڪ اچي، مون اها ڪاروائي ڪئي آهي. هن سڪيت
مان سبق سکندا ۽ مڌري ويندا ۽ اگر نه ته به مان
پري نه آهيان. توهان مون کي وري به اطلاع ڏجو.“

شهري صاحب جي اها جو شيلاي تقرير ٻڌي، پاڻ
به جوشيلا بنجي ڏاڍيون تاڙيون وڄايائون. صاحب جي حق
۾ ۽ ڪير وارن خلاف نعرا هنيائون. هر شهريءَ جي
وات ۾ انسپيڪٽر جي تعريف هئي ۽ ڪير وارن جي
گلا. هونئن ته اسان روزانو پن رين ۾ ڪير جو سير
ڏيندا هئا سون، پر اڄ ڪير جي اثاڻ جو فائدو وٺي

ٽين رپين مير وڪڻ لڳاسين مائڻهو ويچارا ماڻ ڪيو
وٺيو پيا وڃن، ڪنهن ڪنهن هنڌان مڙوئي شهرين جا
مسڪا ٿسڪا ٻڌڻ پئي ۾ آيا. ڪن جي واتان اهو به
ٻڌوسين ته ”اڄ کير وارن سان اهڙي حالت ٿي آهي،
جوڪي ڏينهن ٻپ کان سڄو کير آئيندا“

پر اها ته ڪنهن کي خبر ئي ڪونه آهي ته صاحب ۽
کير وارن جي اندروني ساز باز آهي. اڄ مون کي خبر
پئجي ويئي ته اسپيشل کير ڪيئن ٿو ٺاهيو وڃي؟ ۽ اڄ
مون کي اها به خبر پئجي ويئي ته عوام کي انڌو ڪيئن
ٿو بنايو وڃي.

”گهرا گهرا گهرا“

”ٻٽ، آخر ڳالهه ڇا آهي؟ جو تون ڏينهن ڏينهن
ڪمزور ٿيندو ٿو وڃين.“ منهنجو ويران ۽ جهڙو چهرو
۽ دماغ سوچن جو مسافر ڏسي اما مون کي چيو. اما
جو هر لفظ ڏينيو بڻجي، منهنجي من کي ڏنگي رهيو هو.
”اما بس ڪا ڳالهه ڪانهي! ڪجهه وقت کان
مون کي ٿورو بخار ٿي پيو آهي. مٿي ۽ لڳن ۾ سور ٿو
رهي.“ ڳالهه کي لڪائيندي، اما کي دوکو ڏيئي ڇڏيم.
دراصل مون اهو بلڪل نه ٿي چاهيو ته ان
ڳالهه جي خبر اما کي به پوي ۽ هو ۽ وڌيڪ ڪمزور
ٿي وڃي ان ڪري مون ماءُ سان فريب ڪيو، دوکو
ڪيو ۽ ظلم ڪيو. هڪ اهڙو جيڪو مون امان سان
ڪيو ۽ پيو اگريمنز (امتحان وٺندڙ) مسون سان ڪيو.
آخر ڪيسن سان ان ڳالهه کي لڪائيندو رهندس ۽
ڪيسن پنهنجو پاڻ تي ۽ اما تي ظلم ڪندو رهندس
سوچن جا سونتا منهن جي دماغ تي وار ڪري رهيا هئا.

اما سان اها ڳالهه ڪيان يا نه! ان ”ها ۽ نه“ جي نياس تي ٺٽڪجي بيهي رهيس ۽ اهو فيصلو ڪري نه سگهيس. ان ڏينهن امتحان هو. مون امتحان جي تياري لاءِ هنتر ڪن اڳهه ڏينهن ۽ رات هڪ ڪري ڇڏيو هو.

منجهانن فرق مٽي ڇڏيو هو. ڇاڪاڻ جو مون کي اهو احساس هو ته اڳر مشرڪ جي امتحان ۾ ناپاس ٿيس ته اما جو جواني ۽ ڪان ٻڌاڻي تائين رت ۽ ست، قتل ڪير جيان خراب ٿي ويندو.

انهن سوچن منهن جي رات جي ننڊ ۽ ڏينهن جو سک برباد ڪري ڇڏيو هو. هر وقت ماءُ جي ماستا تڙپائي رهي هئي ته ”ات پڙهه- ڪوشش ڪر- ڇاڪاڻ جو ڪوشش ڪاميابي ۽ جي ڪنجي آهي، همت برد مدد ڏيا“ مون انهن پهاڪن ۽ چوڻين تي ويساهه ڌري ڪوشش ڪئي، محنت ڪئي، ننڊ ۽ سڪون ڦٽايو. پڙهيو، ڪڙهو ۽ وري پڙهيو جيڪو ماسترن پڙهايو هو، اهو پڙهيم، جيڪو نه پڙهايو هين اهو به ڪوشش ڪري منگتين مائين وٽان پڙهيم، سکيم! پنج ٿي پير سٺا ٿي ويا ۽ هاڻي باقي پرنٽيڪل ٿي رهيا، جي ٻئي ڏينهن تي هئا.

ٻئي ڏينهن. بابا مرحوم جا ڇڏيل ڪپڙا پائي، اما

کان دعا گهرائي، سويل ٿي سويل اسڪول پهتس ۽ اهو سوچي ته اڃا پريٽيڪلن ۾ دير آهي، سو انهن کي پيرو ڏيڻ لڳس. اڃا اڌ پيروي مس ڏنو هوم ته گهٽيءَ جي ٺٺ ٺٺ منهن جي اڳتي پڙهڻ کي بربڪ هڻي ڇڏي. مان ٿڙڪندڙ قدمن سان واپس اچي امتحان حال ۾ ويٺس. صاحب آيو. دل جو دھڪو وڌيو. سام جو سهڪو وڌيو. ائين محسوس ٿي رهيو هو، جن دل ٻاهر نڪرڻ جي جاءِ گولي رهي هئي.

صاحب ڇا پڇندو، اهي سوال سام جي سهڪي مان گڏ ٻڌڻ ۾ آيا. اوچتو سوئيل ٻوٽيل، گلن شيو صاحب هٿ رويان ٻڌيو لڏندو لهندو مون وٽ آيو.

”ڇا پڇانءِ!“ عجيب سوال! عجيب طنز!! عجيب مسڪراھٽ!!! ”جيڪو پڇو“ پيو ڪو جواب نه سمجهي، ائين چيم. ”نيٺ“ ٻيهر عجيب سوال. شايد پيو ڪجهه کيس پڇڻ اچي ٿي ڪونه پيو.

”نيوٽن جا قاعدا پڇو“ مون کيس چيو.

”بداءِ“ وري به عجيب سوال.

”ڪهڙو ڪهڙي نمبر وارو!“ پوري معلومات حاصل

ڪرڻ لاءِ کيس چيم.

”ڄڻو ويهه! تنهنجو اچيئي.“ ائين چئي ٻئي ٽي ٿري

کلاس لکي هليو ويو.

”مون کي ڪجهه نه ٿو اچي ٻڌائڻ يا توکي ڪجهه
پڇڻ نه ٿو اچي دل ۾ ويڙهڻ بعد اهو جملو چين
تي اڀريو. صاحب جو سوٽ پويان ڇپرا ڏيندو اڳتي وڌي
ويو. ۽ وري ٻئي هڪ ڇوڪر کان سوال پڇڻ لڳو.
”ڪير آن؟“

”سائين مين!“

”آصف ڇا ٿيئي؟“

”سائين ڇاچو آهي.“

”هان! ڇڏو ويهه، ڪو ڪٽڪوئي نه ڪر ۽
کيس فرسٽ ڪلاس ڏيئي، وري ٻئي ڇوڪر وٽ آيو.
”ڪير آن؟“

”سائين ڇاڪي“

”اڙي! پوءِ ته ته تون مائٽ آهين“ تون به ڪٽڪو
ٿي نه ڪر!“

وري ٻئي وٽ وڃي ٿو.

”تون ٻڌاء، سٺي ٻائيءَ ۾ ٻڌي ٿي وڃي، پر جهاز
ڇو نه؟“

صاحب مس مس ڪو هڪ سوال سوچيو ۽ ان ڇوڪر
کان پڇيائين ”سا ٿين سا ٿين“ !!! کيس

ڪجهه نه ٿو اچي ۽ نٿاڻن خاطر رينگت ٿو ڪري.
 ”سائين! اهو استاد خان محمد جو چوڪر اٿو. ان
 جي ڀارت هجيو! استاد آچر چيو.

”ڇڱو تون به ويهه“ ائين چئي، صاحب هنن سڀني کي
 فرست ۽ مون کي ٿرڊ ڏيئي، ڪجهه ٻين چوڪرن کان
 به سوال پڇي هليو لڳو ته مون، کيس چيو، ”سائين!
 سئي ۽ جهاز واري سوال جو جواب سائنسي سبب مان
 ٻڌايانو. مون کي فرست ڪلاس ڏيو ته ته منهن جو
 گريڊ ڪري پوندو.“

منهنجي ان غرض کي ٽڪي جي درخواست سمجهي،
 ڪو خيال نه ڏنائين پر صرف گهوري نهارن لڳو.
 ”ڪير آهين؟“ رهڻ ڏيندي پڇيائين.

”سگهار“ معصوميت سان ڏانهن ڏسندي چيو.
 ويهه ويهه مڙوئي ڇڱي ڏيندي“ چئي هليو
 ويو. سندس وڃڻ مون لاءِ ائين هو، ڄڻ منهنجا ٻئي
 جهان هليا ويا هي ۽ دنيا به ويئي ته آخرت به.

ڪاش! منهنجو به ڪو مائٽ هجي ها، جنهن کي
 به ڪو وڏو عهدو هجي ها، جنهن کي به هي صاحب
 سڃاڻندو هجي ها. ته به مون کي فرست ڪلاس ملي ٿي
 سگهيو. ڪاش! منهن جو ڪو مائٽ به ماستر هجي

ها، ان ڪري به مون کي فرست ڪلاس ملي ٿي
سگهيو. پر مون بي نصيب جو هن دنيا ۾ ماءُ کان
پيو ڪو ڪونه هو.

ڇا ماءُ جهڙي عهدي کان وڌيڪ پيو ڪو عهدو
آهي؟ ڪاش! هنن کي اها خبر هجي ته ماءُ جي عظمت
ڇا ٿيندي آهي، ماءُ جي چاهنا ڇا ٿيندي آهي، ماءُ جي
مامت ڇا ٿيندي آهي، اها ماءُ جنهن جي پيرن هيٺان
جنت هوندي آهي، اها ماءُ جنهن جي پٽ عرش کي
ڌاري وجهندي آهي ۽ اها ماءُ جنهن جي دعا فقير کي
بادشاهه بنائي ڇڏيندي آهي.

پر نه!! منهن جي ماءُ ائين نه آهي. منهن جي ماءُ
جي پيرن هيٺان جنت نه آهي، منهنجي ماءُ جي ڪرڻ
ڌاري نه ٿي سگهي. منهنجي ماءُ جي دعا فقير کي بادشاهه
بنائي نه ٿي سگهي. اکر ائين هجي ها ته پوءِ مان هيئن
ٿرڊ ڪلاس ۾ نه اچان ها! پر امان جي دعا مان
فرست ڪلاس کان به وڌيڪ مارڪون کڻا ها. منهنجي
ماءُ جي دعا الله وٽ به ڪوئي سڪي جيان قبول
نه ٿئي.

هت ماءُ جي عظمت کان چڱي عهدي وارو ماڻه
وڌيڪ آهي. هت ماءُ جي دعا کان استاد جو مصنو ڳالهائڻ
وڌيڪ آهي، ۽ هتي ماءُ جي پٽ عرش کي ته ڇڏ،

اهڙي صاحب جو پٽ به ڦاڙي نه ٿي سگهي.
 منهنجي هڪ دل چيو ته اما کي چوان. زور زور
 سان چوان، جهنجهوڙي چوان. ڪلهن کان وٺي لوڏي
 چوان ته ”اما، تنهن جي هن دنيا ۾ ڪا عزت نه آهي،
 تنهن جي هن دنيا ۾ ڪا سڃاڻ نه آهي! ۽ تنهن جي
 هٿن نه هٿن سان هن دنيا وارن کي ڪو فرق محسوس
 نه ٿيندو، ان ڪري تون هتان هلي وڃ! — هلي
 وڃ!! — هلي وڃ!!! هت تنهنجي دعائين پٽ
 کي مٿيون ڏيئي، پٺا بچائي مون کي پڙهائڻ ۽ منهنجي
 محنت جو ڪو قدر نه آهي. هت انهن جو قدر آهي،
 جن جا مائٽ وڏن عهدن تي فائز آهن، هت انهن جو
 قدر آهي، جي مائٽن جا مائٽ آهن. هت انهن جو
 قدر آهي، جن کي صاحب سڃاڻندو هجي“

اها اهو فيصلو ڪري نه سگهيس ته اها ڳالهه اما
 سان ڪيان يانم! مان وري ان فيصلي تي سوچيندو.
 اڳتي ڏانهس وڃڻ لڳس، جا پنهن جي ۽ منهن جي پاڻي
 من لاءِ ماني پچائڻ ويٺي هئي. مان ڇلهه ڏانهن ويس
 کيس ڏٺم پر رواجي نموني. مان سوچڻ جو شڪار
 ڪري رهيو هوس پن منجهان ڪنهن هڪ پکي ۽ کي
 نشانو بنائڻو هو ته کيس اها ڳالهه ٻڌايان يا نه؟

اچتو مون کان چرڪ نڪري ويسو جو اسا ۾
 ڪابه چرپر نه ڏٺم. وڏي ڏٺم ته منهن جي اڳيان بوتو
 هو صرف بوتو. هن جو روح گرم هو. ان ۾ جان بوتو
 جي هٿ ۾ وڌايل ماني هئي. نه ماني ٿئي ڏانهن وڃي
 رهي هئي ۽ نه ٿئي مانيءَ ڏانهن. مون ڪنڌ مٿي کڻي
 بسوتي ڏانهن چٽائي نهارو. ان بسوتي مان ماءُ
 جي عظمت بکي رهي هئي ۽ سندس ماستا جي سڃاڻپ
 نظر پئي آئي. پر اها سڃاڻپ اها پوءِ اها ۽ عظمت صرف
 مون کي ئي محسوس ٿي رهي هئي ڇو ته هن ظالم
 معاشري جا ستايل به مان ۽ امائي هيٺين به چٽا صرف
 به چٽا.

مون وات کوليو. رڙيون ڪير، ڀڪارون ڪير وڌيون
 تمام وڌيون. پر انهن رڙين تي نه آسمان ۾ ڦرڻو آيو ۽
 نه ئي زمين ڦاٽي. نه وري پاڙي وارا آيا. اسا به واپس موٽي
 ڪين آئي. مون بوتو سان ڳالهايو. آهستي آهستي ساڻس
 ڳالهايو. ڪانئس پڇيم ته ”اسا ڪيڏانهن ويئي آهي؟“ بوتو
 خاموش رهيو. مون کيس ڪلهن کان وٺي روئي رڙيون
 ڪري پڇيو. ڏمندڙ نين کڻي ڪانئس پڇيو ته ٻڌاءِ ته ”اسا
 ڪيڏانهن ويئي آهي؟“

بوتو حيرت مان اڪيون پٽيون، فرشتن واريون اڪيون.

وات پٽيائين. زبان چوربائين ۽ چيائين ته ”تنهن جي ماءُ
 هڪ اهڙي دنيا ڏانهن راهي ٿي چڪي آهي، جتي سندس
 عظمت کان وڌيڪ زماني جا عهدا به هوندا. جتي
 سندس دعا کان وڌيڪ ماسٽرن جي سفارش نه هوندي.
 جتي سندس مامتا کي سڃاڻڻ وارا هڪ نه پر هزارين
 هوندا. ماڻهن سان گڏ فرشتا به پوءِ پاڻ زبان کي
 ساکن ڪري، وات بند ڪري، اکيون پوئي ڇڏيائين.
 سون کانئس پڇيو ته، ”امان اوڏانهن ڇو ويئي؟“
 ٻوٽي پهرئين وانگر نظرون، نين ۽ پلڪون مٿي هڪري،
 سون ڏي ڏٺائين ۽ وات پٽي زبان کي حرڪت ۾ آندائين.
 ”تنهنجي ماءُ فرشتن کان به وڌيڪ عزت لائق هئي،
 تنهن کي ڪجهه به نه ٻڌايو. توائين سمجهيو هو ته
 هن کي تنهن جي ماري ۾ ڪابه خبر نه پوندي هوءَ
 ته تنهن جي دل جي هر ڌڙڪڻ سان ڳالهنيون ڪندي
 هئي. توکيس ڪجهه نه ٻڌايو پر تنهن جي دل کانئس
 ڪجهه نه لکايو. هن خاموشيءَ سان اهو سڀ ڪجهه
 ٻڌو، جيڪو تنهن جي دل کيس چيو، جيڪي ڪجهه
 تو سوچيو هو.“

۽ پوءِ ۽ پوءِ ۽ پوءِ هوءَ هلي ويئي. توڻي
 کيس چيو هو ته ”تنهن جي هن ظالم زماني وارن

کي ڪا سڃاڻ نه آهي، ان ڪري هلي وڃ ”ٻوٽي
 بس ڪري، وري چوڻ شروع ڪو.
 ”پڇ، پيو ڇاڻو پڇڻ چاهين؟“
 هو ٻوٽو هوندي به ڳالهائي رهيو هو، پر مان ٻوٽي
 کان به وڌيڪ ٻوٽو بنجي چپ ٿي ويس. چپ
 چپ ۽ چپ.

غيرت جي باهه

هرڪو پنهنجي پنهنجي ڪم مصروف هو. ۾ ڪي نوپون ٺاهي رهيا هئا، ڪي ڪپهه مان ڌاڳا وٺي رهيا هئا، ڪي وري ڌاڳن مان کيس آڻي رهيا هئا ته ڪي وري پوليس وارن جا کيسا گرم ڪري، آرام سان ڪمبل مٿان وجهيو سٽا پيا هئا. ڪي ٻوٽن کي پاڻي ڏيئي رهيا هئا. مطلب ته جيل جو ماحول حسب معمول هلندو ئي رهيو. اوچتو اسان واري بئڪ جو دروازو کليو. سامهون هڪ حسين چهرو نمودار ٿيو. هن بئڪ ۾ ٻه قدم اڳتي وڌايا مس، ته دروازو بند ٿي ويو. بئڪ جي هرقيديءَ جو ڌيان ان ”جو ان“ ڏانهن ڇڪجي ويو. هن جي چهره تي عجيب قسم جي مرڪ هئي. فتح هئي، ڪاميابي هئي ۽ ڪامراني هئي. سندس هروڪ ۾ هڪ نئو عزم هو. هو اچي لياقو ماڇيءَ جي ڀر ۾ ويٺو سڀ وائڙا بنجي ڏانهن ڏسي رهيا هئا سون ته ڇا سندس اڳ-۾ ئي اسان جي دوست لياقو سان واقفيت هئي ڇا؟

آهستي آهستي اسان مٺئي ڦيڏي، هن جي چوڌاري مڙي آياسين ۽ کانئس جيل ۾ اچڻ بابت پڇيوسين. پاڻ ٽڪل هئڻ جو منهن ڪري، سڀاڻي ٻڌائڻ جو وعدو ڪري سمهي پيو، صبح سان سڀ ڦيڏي پروانن جيان، اچي سندس چوڌاري ڦريا ۽ پاڻ جيل ۾ اچڻ جو سبب ٻڌائڻ شروع ڪيائين، ”اڄ کان ڪافي سال اڳ بابا کي اسان جي تر جي وڏيري مازائي ڇڏيو هو.“

”ڇو ادا!“ مان رهي نه مگهيس ۽ کانئس ٽڪڙ ۾ ئي پڇيم ”ڇاڪاڻ جو وڏيري پنهنجي حسين پيڻ ۾ بري نظر رکي، پنهنجا ڀالتو شيطان موڪليا. بابا انهن سان لڙيو، وڙهيو. پنهنجي ننگن تان، پنهنجي عزت تان ۽ پنهنجي ٻڳ تان، پڙ ستايو، انهن ظالمن پنهنجي رستي صاف ڪرڻ لاءِ، باپسا کي پنهنجي راه جو اڻ وٺندڙ پٽر سمجهي، گوليءَ جي هڪ ئي جهٽڪي سان راه مان هٽائي ڇڏيو.“

”۽ ادي!“ راهب جي وات مان رڙ نڪري ويئي. ”۽ اديءَ پاترو پنهنجو پاڻ کي ڇڏريءَ سان ماوي ڇڏيو.“ ”پوءِ ادا“ سوالن جا سونجا هرهر مٿس وار ڪري رهيا هئا.

”پوءِ پاترو! باقي گهر ۾ مان ۽ امان رهندا هئا

مون، اتر مون لاءِ ٿي جيئن ٿي هئي. آخر جڏهن يارهن سالن جو ٿيس، تڏهن اما به مون کي هن جهان ۾ اڪيلو ڇڏي هلي ويئي هئي! بلڪل اڪيلو!! - پوءِ مان پيءُ، ماءُ ۽ ڀيڻ جي قبر کي گهوٽ ۾ ٺهي ڇڏي آيس. پنهنجي اباڻن کي ڪن کي خير باد چئي بي يارو مددگار شهر هليو آيس. جڏهن منهنجي جواني جي رت ۾ واولو پيدا ٿيو ۽ گرم خون موجون مارڻ لڳو، ته مون کي ضمير پڪاريو ته ”او-نوجوان! اٿ، پنهنجي پيءُ جو پلانڊ ڪر. پنهنجي ڀيڻ جي شرافت ۽ غيرت جي خون ۾ رنگيل چادر جو عيوض وٺ، بس... بس...“ مون کي وڌيڪ نه چيو، مون ضمير کي چيو ۽ پنجن سالن جي مزوريءَ مان بچايل پئسا کڻي بازار وٺس ۽ هڪ چرو ورتسم. تيز تيز! هڪ رات سرديءَ جي موسم ۾ چرو ور ۾ وجهي، غيرت جي باهه ۾ جذبات جون ڪاٺيون سوريندو، اٽڪل اٺ رات جو وڏري جي بنگلي ۾ پهتس. چوڌاري رات جي راج هئڻ ڪري سانت ٿي سانت لڳي پئي هئي. مون چرو ڪڍي هٿ ۾ ڪيو ۽ دل جي تيز دڪ دڪ تي ڪنٽرول ڪرڻ جي ڪوشش ڪيم. بنگلي جي ڪمري ۾ گهڙيس. وڏيرو بي خوف و خطر ٺاهي نند جي آغوش ۾ مدهوش

هو. مون هت کي هوا ۾ ڦيرائي تيز تيز کڻي ڇڏيو. صرف ”آئي“ جو آواز اڀريو.

ٺيڪ ان وقت چوڪيدار، جيڪو صحن ۾ ننڊ پيو هو، پاسو ورايو مون سمجهو ته شايد ڄاڳي پيو آهي، سو وڌي وڃي، ان جو ڪم لاقم، پر سندس رڙکي روڪي نه سگهيس. هن جي رڙ تي ڀر وارو ٻيو همراھ سڄاڳ ٿيو ۽ ان جي رڙين تي سڀ ماڻهو سڄڳ ٿي پيا ۽ مون کي پڪڙي وڌائون.

سڀ کان پهريائين پوليس جا پادرڪاڌم سندن ظلم مٽم جن جي ته اوهان سڀني کي خبر آهي. يعني پيرن جا ڪوڪڙا، هٿن جي ترين هيٺان ڏيئي، مٿان ڪٽ جي پاوا رکي، ٻاون تي وري اٺ اٺ پوليس وارا چڙهي ٿي ويندا، سڄو اگهاڙو ڪري ۾ مرچ وجهندا هئا. ڏنڊيون وجهندا هئا. مطلب ته ماري ماري پاھ ڪري ڇڏيندا هئا. ڪيس سول ڪورٽ ۾، ان بعد سيشن ڪورٽ ۾ ۽ آخر هاءِ ڪورٽ ۾ هليو. غربت ڪري مان هاءِ ڪورٽ جا وڪيل، ڪٿي ٿي ڪري سگهيس؟ پر هڪ وڪيل کي مون تي رحم اچي ويو، جنهن مفت وڪالت ڪئي. پر مفت جي وڪيل مان ڪو به فائدو ڪين رسيو. اٽڪل چار سال کن ته ڪورٽن جا چڪر ڪاٽيم.

بعد ۾ هاءِ ڪورٽ عمر قيد جي سزا ٻڌائي.“
 حال احوال ٻڌائي بس ڪيائين، تڏهن به هن جي
 منهن تي مرڪ هئي، غيرت هئي ۽ ڪاميابي هئي،
 ڇاڪاڻ جو هن پنهنجي عزت جو پلاند ورتو هو، پنهنجي
 پيءُ جو پلاند ورتو هو ۽ پنهنجي پيڻ جو پلاند ورتو هو.

... ۽ ڳئونءَ کي زمين ڳهلي ويئي

سائين! اهو هاري، هاريءَ جو پٽ، ٿو. اوهان جي شان ۾ گستاخي ڪري. اوهان حڪم ڪريو، جي لاش به ڳوليو ٿين،” نورل ڪمدار وڏيري بهرام کي چيو. ”ها پوتارا! نورل بلڪل صحيح ٿو چوي. رڳو اوهان جي اک جي اشاري جي دير آهي، پوءِ ڏسو ته ڇا ٿا ڪيونس“ آندل به وڏيري کي نورل جي پٽ پراڻي ڪندي چيو.

”ها سائين! صرف اوهان جو حڪم ڪپي. پوءِ ڏس جو ته ڪيئن ٿا پڻ بڻياد رلايونس“ خانو نوڪر به وڏيري کي زور ڏيندي چيو. ”اسان اوهان جي حڪم پڻ لاه آيا آهيون سائين!“ شيرل به وڌيو. ”ها گستاخي نه رڳو اوهان سان، پر اسان سان به هڪندو آهي“ جعفر وڏيري کي سمجهائيندي چيو.

”ها سائين! اوهان کي ته ڏسي رڳو ڪهنهڪار

ڪيائين، پر اسان کي ڏسي ته مڇون مرڻيندو آهي ۽ اکين ۾ ڪڍي شور وجهندو آهي.“ دلير جعفر جي گهالهه کي وڌائيندي چيو. ڪالهه اوهان جو بچيل نڪر ڪاٽيندو هو، اڄ پٽ پاڙهيا اٿس، ته پاڻ کي لاجي ڇا ڏو سمجهي.“ الياس به ڇڏي اڳي ڪڍي.

”هن سمجهيو هو ته هتان نڪري ڪنهن شهر ۾ ويهندس ته مون کي ڪجهه نه ڪري سگهندا! پر کيس خبر هئڻ گهرجي ته هن ضلعي جي ڪنهن به ڪنڊ ۾ ويهندو ته اسان کان گجهو نه رهندو. ڇاڪاڻ جو هن ضلعي جا چور اسان جي سلامي ڪرڻ ايندا آهن.“ حاجي به رهي نه سگهيو باقي هن ضلعي جي حد ٽپي وڃي ته پوءِ ڪڍي — ”نورل اڃا چئي ئي چئي، آندل سندس جملي کي ڪپيندي چيو ”پوءِ به کيس سڪ ۽ مانت سان سمهڻ نه ڏينداسين.“

”اڳ ۾ ڪهڙا ڦاڙها ماري اٿو، جو هاڻي ٿا ڀاڙون. هئو.“ وڏيري جوش مان ڏند ڪرڻيندي چيو. ”ڪڍيل ڪيل ڏاند، اوهان کي پاڙي بنائي ڪسي ويو. حال اٿو اهي ۽ ڀاڙون ته ڪهڙيون ٿا هئو.“ وڏيري سڀني کي چيو. سندس آواز بنگلي جي ڀتين سان ٽڪر جي، وري به ويٺلن جي ٿي ڪنن ۾ وڃڻ لڳو.

”سائين، تنهن ڏهاڙي، ته اسان اڃا ڏاند ڪڍيائين مس، ته دودو سڄي ٿي پيو. ڪو هٿيار پنهور به ڪونه هو. نه ته اسان به کيس اگهور نٿو ۾ سمهاري، ڏاند

مڪاهي اچون ها.“ نورل پنهنجي دليري ظاهر ڪندي چيو،
 ”جڳو ٻڌو!“ ماحول تي وڏيري جي انهيءَ جملي
 ھاسوشي طاري ڪري ڇڏي. ”سندس گھر ۾ ڀاتي گھڻا
 آھن؟“ ”سائين، سندس ھڪڙو پٽ ڪلارڪ آھي، جو
 بہ جوء سميت رھندو آھي شھر ۾. سندس ٻيو پٽ جو
 ڊاڪٽر آھي، سو بہ شھر ۾ رھندو آھي. باقي ٻاڻ،
 سندس زل ۽ ننڍڙا ٻار گھر ۾ ھوندا. ٻيا ڪھڙا ڀاتي
 گھر ۾ ھوندس.“ آندل دودي جي گھر جو تفصيل
 وڏيري کي ٻڌائيندي چيو. ”ھان....“ جيئن ڪجهہ وقت
 وڏيرو سوچڻ جي دڪان تان خريداري ڪرڻ ھليو ويو
 ۽ خريداريءَ بعد نورل کي سڏ ڪيائين ۽ کيس ڪن
 ۾ ڪجهہ ڀٽي ڪپٽ مان بہ روالور ڪڍي ڏنائين.
 آندل نورل ۽ شيرل ڪان سواءِ ٻيا سڀ وڏيري جي
 اجازت سان ويھي چڪا ھئا. ھائ وڏيري ھن ٺنھي کي
 ڪجهہ وقت سمجھائي تاڪيد ڪري موڪل ڏني.

رات ڌرتيءَ تي پنھنجو راڄ قائم ڪري چڪي ھئي.
 روشنيءَ تي اوندھ قابض ٿي چڪي ھئي. اڄوڪي رات
 ڇنڊ کي بہ آسمان تي چڙھڻ جي اجازت نہ ھئي. ان
 اونداهي ۽ تاريخيءَ جي عالم ۾ ئي جٽا گھڙت مان
 ٻاھر نڪتا. ٻہ اڳيان اڳيان ۽ ھڪ ٻوٻان وڃي رھيا

هئا. اڳين ٻن چئن جا هٿ اڳتي هڻڻ مان اهو محسوس ٿي رهيو هو ته سندن هٿن ۾ هٿيار هئا. باقي پويون اڳتي پوئتي ڏسندو، هيڏي هوڏي واجهائيندو، هنن جي پويان وڃي رهيو هو. اهو طويل ۽ خطرناڪ سفر اٽڪل هڪ ڪلاڪ جاري هو ۽ آخر منزل مقصود تي پهچي ويا.

ان رات جي پوئين پهر جي منڙي ۽ ٿڌڙي هير سڄي شهر وارن کي نٺڊ جي آغوش ۾ سمهاري چڪي هئي ايتري قدر جو ان پاڙي جو چوڪيدار به خوابن جي دنيا جا چڪر هڻي رهيو هو. هٿين خالي شيرل کي چوڪيدار جي بندوق ڏيئي، کيس هن جي مٿان بيهاري ڇڏين. باقي آندل ۽ نورل روالورن کي مضبوطيءَ سان پڪڙي، دودوي جي گهر طرف وڌيا. نورل در تي بيٺو ۽ آندل کي ڪن ۾ تاڪيد ڪيائين ته ”ڪو جڳي ته روالور جي گهوڙيءَ کي لوڏو ڏيئي، ان کي نٺڊ ۾ سمهاري به کائڻن کير ضرور کسي اچ.“ آندل ٻئي هٿ دودي جي گهر جي ٻاهرين پٽ تي رکي، تڪڙو تڪڙو اهڙو چال ڏنو، جو بنا دير وڃي پٽ تي پهتو. پٽ تان ٿورو اڳتي وڌي، پريان گنديءَ تي پير رکي، هيٺ بهم تي ٺٺ ڏنائين.

ٺٺ ڏيئي، يڪدم پنهنجو پاڻ سنڀاليائين ۽ چوڌاري

هڪ طوفاني نظر وڌائين کيس ڀريان زال ۽ مڙس هڪ
 ڪٽ تي ۽ ٻه ٻار ٻيڙ ڪٽ تي مثل نظر آيا، ڄڻڪ
 بيجان جسم پيا هئا. اوريان هن پاسي صرف هڪ ڳئون
 ٻڏي هئي. آندل ڳئونءَ جي ويجهو آيو ۽ ور مان چرو
 ڪڍي، ان جو رسو ڪڍيائين. پوءِ ڳئون ڪاهي، اندرئين
 خالي ڪڙي واري در کولي ٻاهر نڪتو ۽ در کي
 ٻاهران ڪڙو ڏيئي، ڳئون نورل حوالي ڪري، پاڻ
 ڳئونءَ کي هڪليندو هلڻ لڳو.

هوڏانهن چوڪيدار جي مٿان شيرل بندوق کنيو ويٺو
 هو. چوڪيدار جي هڪ ڀيرو اک پئجي ويئي، پر مٿان
 ازغيب آفت ڏسي، سجاڳيءَ جي بجاءِ وڏا ڪونگهرا
 هلڻ لڳو.

آندل ۽ نورل جي وچ ۾ بعد شيرل چوڪيدار جي
 وات ۾ پتر وجهي هن کي چوڪنيو ٻڌي، بندوق کڻي
 هنن سان وڃي مليو. چوڪيدار دل ٿي دل ۾ ڪلمو
 پڙهيو ۽ چيائين ته، ”شڪر آفت ٿري ۽ جان به بچي.“
 آندل، شيرل ۽ نورل. اڳي ته اڪيلا صرف ٽي ڄڻا
 هئا، پر هاڻي ساڻن ڳئون به هئي. ڪجهه وقت پهرين
 وانگر خطرناڪ سفر پوري ڪرڻ بعد ٻيلي وٽ پهتا،
 جتي سندن انتظار ۾ ڪي همراھ اڳي ئي بيٺا هئا جن

کي وڏيري وٺي ڇڏيو هو. هنن ڳئون انهن جي حوالي
ڪئي ۽ پاڻ ڀڪا ڀڪا پٺا وٺي، اچي ڳرن پھتا.
صبح جو جڏهن ڪڪڙن ٻانگون ڏيئي، ماڻهن کي
سج ڳي ۽ جو پيغام ڏنو، تڏهن دودو جاڳيو ۽ ڳئون نه
ڏسي، در کولڻ لاءِ وڌيو پر در ٻاهران بند هو. پوءِ هو
پٽ ٽپي ٻاهر نڪتو ته گهٽي ۾ کيس ماڻهن جو ميڙ
نظر آيو، جي ٻڌل چوڪيدار جي مٿان بيٺا هئا. جڏهن
کيس کوليائون ته پهريائين ته ڪجهه نه پئي ڳالهائين
پر پوءِ جڏهن هوش ۾ آيو، تڏهن رڳو ائين چيائين ته
”ٺي چور هئا. منهنجي بندوق به ڪڍي ويا.“
پيري آيو پير کنيا ويا. پيرا هلي هلي اچي انهيءَ ٻيلي
وٽ ختم ٿيا. اڳتي اصل نه وڌيا. گهڻي ڪوشش ڪئي
ويئي، پر ڳئون ۽ کي ڇڻن زين ڳهڻي ويئي.

”منزل جي تلاش“

رات جو ٻي ٻچي، پير پير ۾ ڏيئي گهر کان ٻاهر نڪتي، ”خبر دار“ اوجھي آواز تي هوءَ چرڪي ويئي آواز چوڪيدار جو هو. ”تون هن وقت ڪيڏانهن وڃي رهي آهين؟“ چوڪيدار شوخ لهجي ۾ چيو.

هوءَ خاموش کيس ٽڪي رهي هئي. اوچتو فضا ۾ ٻم فائر ٿيا. چوڪيدار ٻچي ويو ۽ هوءَ اڇي ڪار ۾ چڙهي، جيڪا سندس ماسٽ موڪلي هئي. راشد جو جو سائس بي انتها پيار هو ۽ عاشي به کيس چاهيندي هئي. پر هنن جي پيار جي وچ ۾ عاشيءَ جو ٻيڙو ديوار هو ۽ ان ديوار کي ڪيرائڻ لاءِ هنن اهو رستو اختيار ڪيو هو.

ڪار ۾ عاشي ۽ ڊرائيور کان سوء ٻيو ڪوبه ڪونه هو. هو پنهنجي گهٽ کان تمام گهڻو پري نڪري چڪا هئا. ڪار تيزيءَ سان اڳتي وڌي رهي هئي ۽ جهنگ جهر کي پوئتي ڇڏيندي ٿي آئي. ڪار جي ڦيٽن

ڦرڻ سان گڏ عاشيءَ کي ڪيئن خيال ايندا رهيا. اوچتو پريڪ سنس خيالن جي گل دستي کي ٽوڙي ڇڏيو. ڪار آڏو هڪ ماڻهو روالر سان بيٺو هو ڀرسان موٽر مائيڪل بيٺل هئي رستو بلاڪ ٿيل هو.

عاشي ڪار ۾ ويٺي رهي ۽ ڊرائيور دروازو کڻي ٻاهر نڪتو. ”ڪير آهيو؟“ پٺ ٻڌل شخص سوال ۾ انداز ۾ چيو ”ڏسو! سچ نه ڳالهائو ته مان پوليس کي اطلاع ڪندس.“ ڊرائيور تي خوف طاري ٿي ويو ۽ هن سچ ڳالهائو.

”جي هي ڪار راشد صاحب جي آهي ۽ هن مون کي موڪايو هو ته مان عاشيءَ کي کڻي اچان.“

”هان تون هن عورت کي ڀڄايو ٿو وڃين. آءٌ هينئر ئي پوليس کي اطلاع ٿو ڪريان.“ ڊرائيور جو هٿ ازخود کيس ڏانهن وڌيو ۽ جلدي واپس آيو پر خالي. هي اهو ڏسي دنگ رهجي ويو ته سندس روالر هن ماڻهوءَ جي هٿ ۾ هو. ”اهو ماڻهو ڪير آهي؟ ڪيڏانهن آيو؟“ شايد اختر هجي فائر جي آواز تي اچي اڳ ورتو اٿس. پر منهنجو روالر هن وٽ ڪيئن آيو؟ شايد فائر ڪرڻ وقت تڪڙ ۾ عاشي آئي ۽ مان ڪار کي اسٽارٽ ڪري هليو آيس. اتي ڪرو هجي ۽ پوءِ هن کنيو

هجي. سندس خيالن جو چمن ڪڙي ويو.
 ”هل هلي گڏيءَ ۾ ويهه ۽ ٻڌا! ڀڄڻ جي ڪوشش
 ڪئي ائيني ته سمريون گوليون تنهن جي سيني ۾
 لهنديون.“

”ها ها پر هالن ڪيڏي؟“
 ”پوليس اسٽيشن تي“ تو توتہ چيو
 ”بڪواس بندڪر. سڌو ٿي هل.“

ڪار ۾ سندس لونڊڙيءَ تي رڍا ورز ڪيل هو. ڇا لڳي
 ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ائيني ته منهن جو نالو اختر
 ائيني. ”ڪيس هليو عايشيءَ بيان ڏنو ته ”راشد مان
 مان پنهنجي رضا خوشيءَ مان شادي ٿي ڪريان.“

جج صاحب ڪين اجازت ڏني. اڄ هو هڪ نئين محاذ
 تي پير رکي رهيا هئا. اڄ هنن ٻنهي جي بيمار جي وچ ۾
 جا ديوار هئي، ساڻئي ڇڪي هئي. اڄ هنن هٿن تي
 لال مينڊي لڳل هئي. اڄ هو پنهنجي منزل تي پهچي
 چڪا هئا، جنهن جي تلاش ۾ هنن ڏينهن رات هڪ
 ڪري ڇڏيا هئا.

تنهنجو انتظار آ

”مينا!! تون منهنجي محبت جو نشانو ٿڏهن بنجي هئينءَ، جڏهن مان ڪچريءَ ۾ ويٺو هيس ۽ اتي هڪ دوست مون کي چيو هو ته ”تنهجي شادي پاڙي واري مينا مان ٿيندي.“ مون هن کي هڪ ڏياريندي چيو هو ”ته تون بلڪل غلط ٿو چوين، ڇاڪاڻ جو مينا ۽ منهنجي وچ ۾ ذات جي هڪ تمام وڏي ديوار آهي، جنهن کي اسان جيترو ڊاهڻ چاهينداسين، اوتروئي هو بلڪل ٻي ڏانهن وڌندي“ ويندي“

پر مون وارو دوست ٻي وائي نه واري. رڳو ويٺو چوي ته ”تنهن جي شادي پاڙي واري مينا مان ٿيندي.“ هن جي مون مان شادي ٿي نه ٿي سگهي، ان جو ٻيو سبب اهو آهي، جو مينا مون کان وڌيڪ پڙهيل آهي ان ڪري به هوءَ مون مان شادي نه ڪندي.“ مون هن سان تمام گهڻو بحث ڪيو. پر هو وري به چوي ته ”تنهن جي شادي مينا سان ٿيندي.“

”مون پنهنجي والدين کي ٻه دفعا مينا جي سنگ لاءِ هن جي مائٽن ڏانهن موڪليو آهي، پر هو نٿا مڃين.“
مون پنهنجو آخري دليل سندس آڏو پيش ڪيو. پر هو چوي ته، ”تنهنجي شادي مينا سان ٿيندي.“

منهنجي دوست جي هر هر انهيءَ ورجايل جملي، مون تي اهڙو اثر ڪيو، جهڙو بجليءَ تي پاڻي. مون ڪاوڙ مان کيس گهٽ وڌ ڳالهائڻ ۽ چيو ته ”ڇڱو هاڻي بڪ بند ڪر، ڪنهن مقصد واري ڳالهه کي وٺ“ پر هو ڪنهن به ڳالهه ڏي وڃڻي ڪونه. چيائين ته ”ڇڱو، اگر اها شادي ٿي ته پوءِ مٺائي ڪارائيندين؟“

”ها! ها! ڪوڙ مٺائي، ڇئين ته هيٺئر ئي ڪارايانءِ پر رڳو ماڻ ڪري ويهه.“ مون کيس چيو.

پوءِ هو خاموش ٿي ويو. شايد ڪاوڙ جي ويو هو، جو ويهي مون سان اصل نيم ڳالهائين. بلڪل خاموش هوندو هو. هڪ ته ڪچهريءَ تي ايندو ئي ڪونه هو. اگر ايندو به هو ته مون کان پري پري رهڻ جي ڪوشش ڪندو هو.

مان سوچڻ جي دنيا ۾ گم هوندو هوس. هر وقت مينا منهنجي خوابن جي شوزادي بنجي گفتگو پيش ڪندي هئي. هڪ رات مون اهو واقعو دهرائيندي چيو ته

ڪڏهن ته تون اسان وٽ ڀرت ڀرڻ ايندي هئين. هڪ
ڏينهن جڏهن سڀ مائٽ شاديءَ تي ويا هئا، تڏهن
تون آئي هئين. گهر ۾ مون ۽ تو کان سواءِ ٻيو ڪير
نه هو. ان وقت مون تو سان محبت جو اظهار ڪيو هو
۽ تو به محبت جو جواب محبت سان ڏنو هو.

مون پنهنجي محبت جو اظهار پنهنجي ماءُ سان ڪيو
هو. جنهن پهريائين ته گهٽ وڌ ڳالهايو پر وري به
پنهنجي اڪيلي ۽ مڪمل ڀت جي گهڻي اصرار تي،
تنهن جي گهرتيون ڏٺو ۽ آئي ۽ تنهن جي ماءُ سان
ڳالهائين جنهن پنهنجي ماءُ جي گهڻي اصرار تي مڃيو
ته سهي پر ڪجهه وقت جي مهلت گهريائين ته جيئن تنهن
جي پيءُ سان ان باري ۾ ڳالهائي سگهي.

مان ان وقت خودڪشيءَ جي راهه تي پهتو هوس
جڏهن تنهن جي والد تنهنجو سنگ، مون کي ڏيڻ کان
انڪار ڪيو. تنهنجي وڏي مهرباني جو تو مون کي
سول مشرڪ جو يقين ڏياريو ۽ مون کي خودڪشيءَ جي
راهه تان هٽايو پر مون سستي ڪئي ۽ چيم ته وڪالت
جو امتحان ڏيئي وٺان ته پوءِ

پر اها خبر نه ٿي سمجهي ته منهن جي وڃڻ کان پوءِ
آسمان ۾ ٿر ٿرلو پيدا ٿيندو ۽ زمين ۾ زلزلو ايندو. جيڪو

منهن جي آسن ۽ اميدن کي غرق ڪري ڇڏيندو. اڄ
جڏهن امتحان ڏيڻ بعد واندو ٿي ڳوٺ آس ته خبر
پئڻي ته تون هڪ اهڙي شخص وٽ وڪاسي ويئي آهين،
جيڪو تنهنجي پيءُ جيڏو آهي.

مون پڇيو ته، ”تنهنجي ان سان شادي ڇوڪرائي
ويائي؟“ ان جو جواب اهو مليو ته ”هو دولت مند هو.“
تنهنجي والد کي هن ايترا پئسا ڏنا، جن جي عيوض،
تنهنجي احساسن کي سڏي ڪاٽيءَ سان ڪٽو ويٺو.
دولت، خاطر سڀ رشتا وساري، تنهنجي ائين هڪ پيءُ
جيڏي سان شادي ڪرائي ڇڏيائين. ان دولت تنهنجي
پيءُ جي اکين تي پٽيون ٻڌي ڇڏيون.

مون کي اڄ به ان دوست جا چيل اکر ياد ٿا اچن ته
”مينا جي شادي تو سان ٿيندي.“ مينا! اڄ به مان
تنهنجي انتظار ۾ آهيان ته ڪڏهن ٿا ان دوست جا اکر
حق ته جو روپ وٺن ۽ ڪڏهن ٿي تون اصلي مينا بڻجي،
نوٽن ۽ دنيا جي رستن جا قيد ٽوڙي، اڏامريءَ مون وٽ
پهچين. مون کي اڄ به تنهن جو انتظار آهي مينا!....

”عشق ۾ گهاري“

هوءَ ڪالهه اسان وٽ آئي هئي. هوءَ ڏاڍي چلولي ۽ چنچل هئي. سهڻي اهڙي هئي، جهڙو سنڌڙي انب. سندس ڪي گدرري جي ڦار جيان، اکيون گول گول ۽ ويڪريون، جهڙيون هرڻيءَ جو اکيون، ڇپ گلاب جي گل جهڙا گلابي ۽ گل، انهن جي ته ڳڻهه ئي نه ڪر جهڙا ڳڙها صوف.

ڪاليج ۾ ويٺي سوڌن جي تيز تيز ڦرندڙ ڦيٽين هيٺان ڇپائجي رهيو هوس. ساران سڌريل گهراڻي جي هڪ لکيل پڙهيل عورت هئي پر جهيڙا ۽ فساد هن ظالم معاشرتي جو نامور ئي هوندا آهن. ائين ساران جي پيءُ يعني سنهن جي ڀاڄي آندل جو به اسان سان، ڏاڍي مرحوم جي وفات بعد زمين جي معاملي ۾ جهيڙو ٿي پيو. جهيڙو وڏو ته ڪونه هو پر تڏهن به اچڻ وڃڻ، ڳالهائڻ ٻولھائڻ بند هو. پورا اٺ سال جهيڙو هليو. آخر چڱن منن سن وڃي ٺاهه ڪرايو.

ڄڻ ڪشمير جو مسئلو حل ٿي ويو.

ٺاهه بعد هو اسان وٽ پهريون دفعو آيا هئا. مان جڏهن ٻارهن سالن جو هوس، تڏهن کان اچڻ ويڻ بند هو. ان وقت مون کيس ڏٺو هو، تڏهن ته مون کي هڪ رواجي چوڪري لڳي هئي ۽ هاڻي هاڻي ته هوءَ مومل پنجِي ويئي آهي. مون کي جڏهن اها خبر پئي ته هاڻي هوءَ اسان جي گهر ۾ رهندي ۽ پڙهندي به هتي. پوءِ ته مان ايترو خوش ٿيس، جنهن جو مثال نه ٿو ملي. مان ماءُ پيءُ جو اڪيلو پٽ آهيان. بابا بئڪ ۾ ۾ ڪلارڪ آهي. سڙوئي وقت سڙو پيو گذري. مان ڊاڪٽريءَ جي ٽئين سال ۾ پڙهندو آهيان. ”منهنجي دل اڄ چاهي ٿي ته ”سنڌي انب سان ۾ ٻول ٻولجن.“ پر وات ست ٿي نه ٿو ساري. آخر زبان کي گهڻين آزين ۽ نيزارين کان پوءِ ڪجهه ڳالهائڻ جي لائق بنايم جڏهن هوءَ ڪاليج کان موٽڻ وقت گهرجي در وٽ ملي تڏهن زور ميس ڪري سائس ڳالهائيم سا ران! خوش آهين !.

ناڪام جملي ڳالهائڻ کان پوءِ ائين محسوس ڪري رهيو هوس ته ڄڻ ايورسٽ چوٽي سر ڪري آيو هجان.

”جي شڪر آ اوهان جي دعا ڪجي“ اهي لفظ
 ائين چئي وئي ۽ ڄڻ پاڻي ٻي ويئي..
 مان ته هر وقت تو کي دعائون ڪندو ٿو رهان. اهو
 وقت ياد نه اٿم جنهن وقت تو لاءِ قادر ڪن ڪرم
 نه گهريو اٿم. مان ته هر وقت هر گهڙي - هر ڀليڪ
 هر ساعت هر ڀير

”بس بس بس مهرباني“ منهن جي
 جملي کي ويرانيءَ جي رڻ ۾ رولي، ائين چئي اندر هلي
 ويئي. مان ڳالهائڻ ۾ ائين شروع ٿي ويس، جيئن
 رڪشا جو ميٽر.

”بس - بس - بس - مهرباني“ اهي لفظ هر هر منهنجي
 دل جي ٿيپ رڪارڊر تي وڃي ردي هئا.

مهرباني منهن جي ڪهڙي؟ مهرباني ته تنهن جي
 آهي، جو تون مون کي پنهنجي مٿون ۽ محبت ڀريل
 لفظن مان نوازيو آهي. مان ساڻس فري ٿيڻ جي ڪوشش
 ڪندو هوس پر سمجهان ٿو ته هوءَ مون کي ايترو نه
 ٿي پائڻي جيترو آءٌ کيس! :

ان ڏينهن منهنجي دل کي چٽڪ لوهه جو وڏاڻ
 لڳي چڪو هو. مون ائين سمجهيو ته مون کي مڪنهن
 اوچي چرنيءَ تي چڙهي هيٺ ٽڪو ڏنو ويو آهي،

ڇاڪاڻ جو مون کيس اڪبر سان گڏ خرداي
ڪندي ڏٺو هو.

هنن کي ڏسي منهن جي منهن ۾ عجب قسم جي
گهٽ پيدا ٿي. مان گهٽ کان جان ڇڏائڻ لاءِ گهر
ويس پر منهن جي دل اداس هئي. من ويا ڪل هو.
پاڻ کي گهر ۾ بلڪل اڪيلو محسوس ڪرڻ لڳس
گهر ۾ سزو نه آيو. ٻاهر نڪري آيس. ٻاهر ڪنهن
ماڻهو اچي وڃي رهيا هئا پر مون کي ائين محسوس ٿي
رهيو هو ڇڻ سڄي دنيا ۾ اڪيلو آهيان، اڪيلو.

جنهن به ”جوڙي“ تي نظر ٿي پيم ته ائين ٿي
دمجهه جيئن اڪبر ۽ ساران. مون کي هن دنيا کان نفرت
ٿي پيئي سخت نفرت مان شهر جي هڪ ٻاهرين هوٽل تي
اچي ويٺس. سڄي هوٽل ماڻهن سان ڀريل هوندي به مون کي
خاڪي نظر اچي رهي هئي. پيري کي ٿڌي جو آرڊر ڏنم
بوٽل پي، بل ڏيئي هوٽل کان ٻاهر آيس. اڄ مون کي
هوٽل مان ڪوبه مزو نه آيو، ان ڪري وري گذر ڏانهن به
رخ ڪيم.

گهر جي در ٽپڻ سان هنن تي نظر پيم. منهنس
وڃهو اچي پنهنجي حال کان واقف ڪرڻ جي
ڪوشش ڪيم.

”ساران! مان سان توهان محبت ٿو
ڪريان ساران!“

”ها، سڪندرا! مان به توهان محبت ٿي ڪريان“
سندس ان جواب مان ڪري سان ايترو ته خوش
ٿيس، جو اصل ڪڙڻ ۾ ئي نه پئي ساڀس ۽ اڪبر
سان هن جو گڏ وارو منظر وهم ثابت ٿيو. ساران کي
اسان وٽ رهندي، ڏيڍ سال کن ٿي ويو هو. مون چاهيو
پئي ته هو ۽ مان پنهنجي زندگيءَ جا ٻه هم سفر مسافر
ٻنهي منزل مقصود تائين پهچڻ لاءِ ڪوشش ڪريون.
اڄ جيئن ئي ڪاليج مان واپس آيس ته ”تار“
پئي هئي، منجهس لکيل هو ته ”ساران جلدي پهچي
وڃ“. ساران ته ان ئي ڏينهن ڪوٽ هلي ويئي، پر
منهن جي دل ۾ ڪئين خيال آيا ۽ ويا ٿي. بلڪل
ائين جيئن واپدا وارن جي بجلي هر گهڙيءَ ايندي ۽
ويندي آهي منهن جي دل تي ان تار تلوار جهڙو
اثر ڪيو. مون کي ڪٿي به آرام نه آيو.
نه گهر ۾، نه ڪاليج ۾ نه هوٽل ۾ ڪٿي
به نه !!

دل بهلائڻ لاءِ دوست اختر ڏانهن ويس. اختر مون
کي بسارڪ ۾ مليو. وڃي هوٽل ۾ ويٺائين. چيائين،

”يارا خبر اٿئي ته اڪبر جي شادي ٿي رهي آهي.“
 ”ڪنهن سان؟“ عجب ۽ سواليه انداز ۾ پڇيو
 مانس. ”يار هوءَ ڇوڪري ڪانه هاڻي آئي آهي
 خانواهڻ واري، ان سان.“ طنز ۾ مرڪ مرڪندي پيائين
 ائين لڳو، جيئن ڪنهن منهنجي مغز کي هٿوڙي
 جو ٽڪ هنيو. چرڪ ڀري، پاڻ سنڀالي، ويس ”تو کي
 ڇا ٿيو؟“ عجب ۾ پوندي چيائين.

”هان، مون کي؟ مونکي ڇا ٿيندو.“ نتائيندي چيم.
 ”ڄڻو ڇڏ ڳالهين کي هل هلون“
 گهر آيس. اما چيو ”ابا، ڪارڊ آيو آهي.“
 ”ڦاڙي ڇڏ انهيءَ ڪارڊ کي“ ڪاوڙ منجهان ڇيم.
 پر وري دل ۾ خيل آيو ته متان مون لاءِ ڪا ڳالهه هجي.
 پڙهڻ شروع ڪيم.

برادرم بهرام خان!

جيئن ته منهن جي ڌيءُ جي شادي هڪ چڱي
 خاندان جي فرد اڪبر سان ٿي رهي آهي، ان ۾ شرڪت
 جي اوهان ڀائرن کي دعوت ٿي ڏجي ته تاريخ ۶
 آگسٽ تي ضرور به ضرور پهچي ويندا، ڇاڪاڻ ته ائينءُ
 تي وهانءُ آهي وڌيڪ احوال روبرو ڪنداسين.

اوهان جو ڀاءُ

آبدل خان

دل چيو ته ڪارڊ ڦاڙي ڇڏيان، پر! بابي جي ڊپ
 کان رکي ڇڏيم. ڏينهن ڳڻيندو رهيس. چوٿين تاريخ آئي
 بس ۾ سور ٿي خانواهن پهتس. سڄو پاڙو رنگا رنگي
 جهنڊن سان جرڪي رهيو هو، پر منهن جو اندر وري
 آگ ۾ چرڪي ۽ پڇري رهيو هو. گهٽتي وڃايم. ننڍڙو
 جاويد نڪري آيو. ساڻس گڏ جي اندر ويس. اندر اچڻ
 مهل منهن جي دل چيو ته ”خودڪشي ڪريان منهن
 جي محبت منهن جي اکين اڳيان لٽجي ۽ مان.... مان
 خاموش تماشائي بنجي ويٺو ڏسان.“ پر ظاهر ۾ پاڻ کي
 خوش ڏيکارڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هوس.

بورچيخاني ۾ هوءَ مون کي اڪيلي نظر آئي. تڪو
 تڪو سندس ويجهو اچي چيم ته ڇا اڪبر سان تنهن
 شادي، تنهنجي جي رضا خوشيءَ سان ٿي رهي آهي؟
 شرميلي انداز ۾ چيائين ”ها“ ”پوءِ تون مون کي دوکو
 ڇو ڏنو؟“ مان جذباتي ٿي ويس.

”دوڪو“ اکر تي رور ڏيندي چيائين:
 ”ها، دوکو.... دوکو.... دوکو ۽ ها اهو به
 ”تون تو کي ڪهڙو دوکو ڏنو؟“
 ”تون مون کي چيو هو ته ”مان تو سان محبت ٿي ڪريان“
 ها! محبت ته مان تو سان اڄ به ڪريان ٿي.

پر حقيتي ۽ پاڻجيءَ واري.

منهنجو سر ڇڪرائجي ويو. اُن سمجهي رهيو هوس
 ته جن منهن جي دل دڪدڪ جي مڙڙال ڪري رکي
 آهي. سارو گهر ڦرندو نظر آيم. پوءِ ڪنن تي هٿ رکي
 سندس ڪنهن به آواز ٻڌڻ کان سواءِ تيز تيز قدمن سان
 گهر کان ٻاهر نڪري آيس.

”سرزدا، سرڀا، گيت گونجيا“

اڃ انهيءَ گهر مان، جتان هر روز هڪ هڪا
ٺهڪڙا اڀرندا هئا ۽ پيار، محبت جون گالهيون ٿينديون
هيون، اتان اڃ پيار جي گيتن، محبت جي گالھين ۽
هلڪن هلڪن ٺهڪڙن بجاءِ، هڪا هڪا سٺاڪا اچي
رهين هئا. رڻن جو آواز اچي رهيو هو ۽ ڪنهن مهل
تڪي ٽڪي هلڪن هلڪن ٺهڪڙن جو آواز پڻ. ”شايد
منظور کي اڃ وزم ڪونه مليو آهي، ان ڪري منهن
جي ڀاڄائيءَ کي ماري رهيو آهي.“ مون کي خيال آيو
اهي هلڪيون هلڪيون ڇيخون منهنجي پڙهن ۾ خلل
وڃهي رهيون هيون.

منظور پاڙيسريءَ سان گڏ، منهن جو گهر و دوست به آهي.
هو ٻرڻيل آهي، کيس هڪ-ٽيئي به آهي هن جو پنهنجي
زال سان تمام گهڻو پيار آهي، پر جڏهن کيس وزم نه
ملندو آهي، تڏهن پيار وسري ويندو اٿس. هو ٻرائيوار آهي.
شهر جي هڪ مشهور ۽ ڪنجوس واپاريءَ جي ڪار هلائيندو
آهي. هفتي ۾ هڪ ٻه دفعو پنهنجي گهر ايندو آهي.

جڏهن به گهر ايندو آهي ته هنن ٽن ڀاتين لاءِ چڻ عيد ٿي ويندي آهي. پر هونئن به جي منظور نه هوندو آهي ته ڀاڄائي حميدان ۽ سندس ڌيءُ حسينا پيار جا گيت ڳائينديون رهنديون آهن.

”ٺڪ ... ٺڪ ... ٺڪ“ اوچتي درجي ڪڙڪي، تنهنجي مڇن جي لغڙ کي ڪاٺا ڪري ڇڏيو. اٿي وڃي دروازو کوليم. سامهون منظور بيٺو هو ۽ اندر اچي ڪرسيءَ تي ويٺو. ”دلبر! آهي ڪا ڪاڏي ڀيتي جي شيءِ يا نه؟“ اچڻ سان سوال ڪيائين.

”مون ته اڃا ڪجهه به نه تيار ڪيو آهي.“ ”ڇو پلا؟“ سوال پڇيائين ”بس يار ڇا! ڪريان ٺول وٺي ٺٻڙهيم. سوچيم ته اڳو پره پڙهي، پورو ڪري، پوءِ ئي ڪاڏو تيار ڪجي.“

”اوه! پوءِ ته ڏاڍو مٺو ... ويري ڳڏ! اڄ ڇانور ڏي ته تنهنجي ڀاڄائيءَ کان ٿا تيار ڪرايون. پوءِ ڳڏ جي ٿا ڪاٺون.“ ”واهم! ادا واهم!! پريان ڊهي ۾ ڇانور پيا اٿئي، ڪٿي هلي تيار ڪراءِ. مان ناول پورو ڪري اچان ٿو.“ هو چانور کڻي گهر ويو ۽ ڪجهه وقت بعد وري آيو ۽ چيائين ته، ”ساجن! ٻڌ پلا!! آهي ڪو وزم ٻزم“

”يارا مون کي پڻندو ڏٺو ائين ڇا؟ جو مون کان ٿو
گهرين! گهر ڏهي انهن کان جيڪي پڻندا ڊجن.“
منهنجي جواب سندس وائيس ڦيرائي ڇڏيا. آخري سهارو
منهنجي مون وٽ آيو هو پر مون به کيس نا اسيد موٽايو.
”مان سوچن جي اڌنڪڙائيءَ تي ڇڙمي، سير سفر ڪرڻ لڳس
“ان شايد کيس هڪ نه پر، ٻن قسمن جي بک آهي.
هڪ مانيءَ تي وزن ٿئي. ان ڪري ئي اڄ ڀڄائيءَ
کي ماريو اٿس.“

سوچن جي ڪوه تان، مٿ ڀڙڻ وٺس. ”منظور هڪ
تم منهنجو پاڙيسري آهي ۽ پيو ته دوست، ان ڪري کيس
ڪو دم هٽايان، نه ته هيلوڪي عيد سندس بنا خوشيءَ
بهي گذري ويندي.“ اهو سوچي کيس سڏ ڪم. ”منظور“
”جيءُ“ هن چيو. ”هيڏانهن ته اچ“ هو پريان ڦري آيو.
کيس چيو: ”پلا پٽ! اگر توکي وزن ٻڙم ڪرايان ته پوءِ
....“ ”پوءِ ته بهاريون ٿي وينديون اٿئي ڇا؟“

”ها ٿرڙو!“ ”پوءِ ڏي نه پلا!“
”اٿن ٿوروئي ڏي!“ مون بکن تي ڪري چيو.
”يار، پٽ! نه، ٿورو ڪم. من تي سهر باني ڪ.“
”هڪ ڳالهه جو وعدو ڪر ته پوءِ!“
”وعدو“ عجب ۾ پوندي ڇانين.

”ها وعدو“ چيم.

”ڪهڙو؟“ پڇيائين.

”اهو ته تون پاڇائيءَ کي ڪڏهن نه ماري نرين.“
 ”نه بابا نه!“ اهو وعدو ڪيئن ٿو ڪري سگهان.
 ”ڇڏو هڪ ڳالهه ٻڌ!“ ”ڪهڙي ٻڌاءُ!“

”اگر عورت کي ائين چڙهي ڏبو ته هوءَ مٿي تي
 جهڙهي ويندي. توکي خبر آهي ته عورتن طرفان مطالبو
 ڪيا ٿا وڃن، ته کين مردن جيترا حق ڏنا وڃن. هاڻي
 تون ئي ڪٿي ٻڌاءُ ته جي چپ ڪري ويهيو ته ٻيڙو
 نه ٻڏندو ٻيو ڇا ٿيندو.“ پاڻ سالڪ بنجي مون کي
 نصيحتون ڏيئي منجهان ٽپو.

”اهو ته صحيح آهي پر تون سوچ نه ته جيڪڏهن
 تنهنجي ڀاءُ منهنجي پيڻ ڪنهن کي ڏنل هجي ۽ ان
 کي سندس مڙس تو واکر مارون ڏئي ته اسان کي
 ڪهل ڪونه ايندي.“ مون کيس منجهاريو.
 ”ڪهل ڇو نه ايندي؟“ ٽڪڙو ڀر چيائين.

پوءِ ڏس! پاڇائي به سهيل جي پيڻ آهي نه؟ اگر
 هوءَ به پنهنجا سور ان کي ٻڌائي ته کيس ڪيڏو نه
 ڏک رسي. پر هوءَ سهيل کي ٻڌائي ٿي ته ٿي مٿان
 ڀاڻس کي ڏک نه رسي.“

”ها يارا! تون ٿيڪ ٿو چوڻ.“

”آڳر، ٿيڪ ٿو چوان ته وعدو ڪر ته اڳتي ڀاڄائيءَ
کي نه ماريندين! مون کائڻس وعدي وٺڻ لاءِ زور
ڏيئي ڇيو.“

مان ۽ وعدو ٿو ڪريان ته اڳتي تنهنجي ڀاڄائيءَ کي
ڪڏهن به نه ماريندس پاڻ هار قبوليندي ڇڏيائين.
مان تنهنجي ان قدم تي بيحد خوش ٿيو آهيان،
منظور!....“

ائين ڇڻي اسان هڪ ٻئي کي ڪٿي پاڪر ۾ ورتو.
”هاڻي پلا ان خوشيءَ ۾ وزم ته ڪراءِ نه!“

”هاڪوڙ وزم“ ائين ڇڻي، مان اندر ڪمري ۾
ويس ۽ اتان اهو رکيل وزم کيس ڪڍي ڏنر جو ٿيون
ڏينهن کي دوست آيا هيا جن وزم حصا ڪري، پنهنجو
پنهنجو حصو ڇڪيو هو پر مون پنهنجو حصو رکي ڇڏيو
هو. وزم ملڻ ڪري هو ڏاڍو خوش ٿيو. جڏهن دم
لڳائي موج ۾ آيو، تڏهن ڇڏيائين ته ”هاڻي بک لڳي
آهي، چانور تيار هوندا هل ته هلي انهن سان
وڙهت ڪربون.“

ٻئي اٿي. هن جي گهر آياسين، جتي ڀاڄائيءَ چانور
تيار ڪري ڇڏيا هئا. اسان چارئي ڇڻا کائڻ کي جيتي

وباسين. ان وقت هڪ ڀيرو وري ان گهر ۾ نهڪڙو مچي
 ويو جنهن گهر ۾ ڪجهه وقت اڳ غمن جا ڀادل
 ڇانئجي ويا هئا. پر هاڻي اتي خوشي اهڙي آهي وڻي
 هئي: جيڪا ڪڏهن به ڪٿي نه ٿي سگهي. ان ڪم
 ۾ لازول خوشي. ساڳيا پيار جا سرندا سر يا ۽ محبت
 جا گيت الڀيا ۽ وري ساڳي عيد ٿي وئي.

هڪ ڏک سان

تازو سرڪار جو حڪم ٿيو. سولائون ڪاسٽيءَ
پراڻا دڪان ڊيمرائي انهن جي جاءِ تي نوان ۽ پڪا
دڪان ٺهرائي ڏيڻ جي رٿ منظور ڪئي. پهريان ٻه هفتا
ڪن ته مالڪن پئي پراڻا دڪان ڊيمرايا. جڏهن دڪان ڊمي
ويا، ميدان صاف ٿي ويو ته ڪجهه عرصي بعد ٺيڪدار
آيو ۽ اچي ان جاءِ واريات جو معائنو ڪيائين. پئي
ڏينهن وري هڪ ٽرڪ آئي، جنهن ۾ پڪيون سرون
پيل هيون. سرن کي ڏيڻ سان ائين سمجهه ۾ پئي آيو
ته سئين پڪل سرن جي وڪري کان پوءِ باقي بچيل
ڪاڪڙ ڪوڪڙ ۽ ڪنيون سنيون سرون ٽرڪ ۾ آهن.
هڪ ته اڳيئي سرون پڪل ٿيل، اڌ ڪچيون
اڌ پڪيون. ڏهه ڏهه سرون هڪ پئي مان ڳنڍيل، ٻيو
وري ٽرڪ مان مزورن جي سرن اڇلائڻ جو انداز،
بالڪل ائين هو، جو سرون سندن ڪنهن جاني دشمن
جون هيون.

مون سوچيو ته ”انهن ڀڳل ڀڳل ۽ گڏيل سرن مان وري ڪهڙا نوان ۽ پڪا دڪان ٺهندا؟“ پر ڪجهه هفتن جي طويل انتظار بعد منهن جو اهو خيان غلط نڪتو. ڇاڪاڻ ته ان ڏينهن ڪجهه مزدور آيا هئا، جن جي هٿن ۾ ننڍڙيون ننڍڙيون هٿوڙيون ۽ هٿ جي آڱرين تي رٿ جون ويڙهيون چڙهيل هيون ۽ اڇن سان سرن کي وٺي ويا. هاڻي ان جي دماغ جا دروازا ڪليا ۽ صحيح ساڄو ٻيئي ته هي ڪنيون سڻيون سرون ڀڄي، فرش ۾ هڻندا، ماڳيئي قسم جي پڪين سرن جي هڪ ٻي ٺرڪ پهچي ويئي. هاڻي ته مزدور به وڌي ويا هئا ۽ سرن کي هٿوڙين سان ڪٽي، ٺڪر ٺڪر ڪري رهيا هئا.

اوچتو هڪ ڏينهن ٺيڪيدار ڪم جو جائزو وٺڻ آيو. مزدور به جيئن ئي ڪم ڪري رهيا هئا، تيئن ئي معائنو شروع ڪيائين پهريون مزدور: هن مزور کي اس کان ٻچڻ لاءِ هڪ اڇي غريبائي ٺوپي پاتل هئي. هٿ جي پنجن مان ٽن آڱرين تي رٿ جون ويڙهيون چڙهيل هيس. نيري خميس ۽ سوئي ڪپڙي جي گوڏ ٻڌل، ٻئي هٿي هٿيون آهستي آهستي سرون ڪٽي رهيو هو. ”ڪٺ“ ٺيڪيدار جي وات مان نڪتو.

ٻيو مزدور:- شايد هيءُ مزدور تمام گهڻو غريب هو. انگوشي جي کوڙ ٻڌل، جاگوڏن کان مٿي کيس مس ڇڪي رهي هئي. مٿي اگهاڙو شايد ٺوپيءَ لاءِ ٻه وٽس پئسا ڪين هئا. بت ٻه اگهاڙو هوس. اوکڙو ويهي، سرون ڪٽي رهيو هو.

”گڊ“، ٺيڪيدار فرمايو.

ٽيون مزدور:- هي مزدور شايد پهرين ٻن جيان غريب نه هو. سندس مٿي تي سنڌي ٺوپي، بت تي گنجي ۽ ڪاٺڇ پاتل هيس. هي ٻه پنهنجي ٽن ۾ مڱن سرون ڪٽي رهيو هو.

”گڊ“ ٺيڪيدار صاحب وڌايو.

چوٿون مزدور:- هي مزدور تمام مڪراڙو هو. سندس هٿن تي رٿڙ جون ويڙهيون ٻه چڙهيل ڪين هيون. شايد ڪم ڪري ڪري هري ويو هو. هن جي نرڙ تي سندس قسمت جون اڪيرون اڪريل هيون. جن مان سندس قتل نصب بابت سڀ ڪجهه سمجهه ۾ اچي رهيو هو. هن جا هٿ ٻين سڀني مزدورن کان تيز هلي رهيا هئا. سندس مٿن ۾ سرون جلدي جلدي مٽجي رهيون هيون. کيس صرف ڪاٺڇ پاتل هئي باقي لڱ سڀ اگهاڙا هيس. گهڻي ڪم ڪرڻ ڪري. پگهر سندس لونڊڙين وٽا نيسارا ڪري

وهي رهيو هو. "وبري گډ" ٺيڪيدار پڻ سڀني ڏانهن اک ٺيٽ

ڪندي ڇڏيو.

پڻ ڏانهن اک ٺيٽ ڪرڻ سان ٺيڪيدار کي هن ڪراڙي ۽ پڻ نوجوانن ۾ ڪجهه فرق محسوس ٿيو. هڪ ته ڪراڙي جي ڀڳل سرن جو ڍڳ پڻ جي ڍڳن کان وڌيڪ وڏو هو. ٻيو ته هن ڪراڙي جي هٿ ۾ جيڪا سر آئي پئي. سا هڪ ڌڪ ۾ ڌڪرا ڌڪرا ٿي ويئي. جڏهن ته پڻ هي هٿن ۾ ڏهن ڏهن ڌڪن لڳڻ جي باوجود سر مڪمل طرح نه ٿي ڀڳي. ٽيون ته جيڪا سر پڻ کان نه ٿي ڀڳي اها هو وري هن ڪراڙي ڏانهن اڇلائي رهيا هئا.

اڄ ٺيڪيدار صاحب کي پهريون ڀيرو ڊالڊا ۽ سڄي گيهه ۾ فرق محسوس ٿيو هو. ڊالڊا تي ٻليل اڄ جا نوجوان ڏهن ڌڪن سان هڪ سر به ڀڄي نه ٿا سگهن پر اڳئين جڳ جا سڄي گيهه تي ٻليل ٻوڙها، جن جي ڏورن ۾ ايتري ته طاقت آهي، جو هڪ ڌڪ سان سڄي سر کي ڏهن ڌڪرا ڪريو ڇڏين.

سندس دل ۾ نوجوانن ۽ ٻوڙهن ۾ فرق بابت مٿيان لفظ ورور ڏيئي گونجن لڳا. "واقعي ڊالڊا، ڊالڊا آهي ۽ سڄو، سڄو آهي". ائين چئي صاحب پنهنجي وڪ کي وڌايو ۽ جائزو وٺندو رهيو.

”پئي ڪٿي پساهم.....“

”مان چري آهيان؟“ پنهنجو پاڻ کان سوال پڇي ٿي.
”نه نه! بلڪل نه!! ائين نه آهي.... مان چري
نه آهيان.“ پنهنجي سوال جو جواب پاڻ ئي ڏئي ٿي.
”پر ماڻهو جو چوڻ ٿا.“ وري به پاڻ کان ساڳيو ئي
سوال، ”ماڻهن کي چوڻ ڏي، سندن وات کي ڪير
تالا هڻندو؟“

شهر کان پري، تمام پري هڪ ڪڪائين پونگيءَ
۾ ويٺي، سوچي به رهي آهي ۽ پنهنجو پاڻ کان سوال جواب
به ڪري رهي آهي. ”اوھي، پنهنجي جگر جا ٽڪرا
ارشد! تنهنجي ڪري مون کي ڪيتريون نه تڪليفون
سهڻيون پئيون آهن، پر مان تڏهن به ڇاسوش آهيان.
پت جيان، پر تون.... تون ته ايترو سخت دل ٿي ويو
آهين، جو پنهنجي ماءُ کي به منهن نٿو ڏيکارين!“
سوچيندي سوچيندي سندس اکين آڏو ماضي ڦرڻ لڳو.
جڏهن هنن شادي ڪئي هئي، تڏهن هو ڪيترو نه

خوش هئا. ڇاڪاڻ جو سندن شادي سندن چاهت مطابق
ٿي ٿي هئي. ساڃن وچولي طبقي سان تعلق رکندو هو.
اجاڻي خرچ نه هئڻ ڪري هنن جو وقت سٺو پيو گذرندو
هو. پهرئين سال هنن کي هڪ پٽ ارشد ۽ ٽئين سال
هڪ ڌيءَ ملوڪان ڄائي.

ارشاد ننڍي هوندي کان ڏاڍو ذهين هوندو هو، ان
ڪري کيس اسڪول ۾ داخل ڪرايائون. هن پنهنجون
درجو پهريون نمبر حاصل ڪري پاس ڪيو. کيس
انگريزي اسڪول ۾ داخل ڪرايو ويو. هو اتي به
هوشياريءَ سان پڙهندو رهيو. هڪ ڏينهن هن هڪ وڃ
لڏي، جيڪا هن هيند ماسٽر کي ڏيڻ ٿي چاهي، پر ان
کان اڳ جو هو اها وڃ هيند ماسٽر کي رسائي، استاد
کيس ڏسي ورتو ۽ کيس اهڙي مارڏنائين، جهڙي آڻ کي
پٽن تي ڏني آهي، ان ڏينهن کان پوءِ هي اسڪول
کان ائين پڇڻ لڳو، جيئن ڪانءُ ڪمان کان.

سندس اسڪول نه وڃڻ، ڪسائن ۽ دل لائي نه پڙهڻ
ڪري کيس ڪيترائي ڀيرا ساڃن به مار ڏني هئي، پر
هاڻي هو اصل نه مڙيو ڇاڪاڻ ته هن سمجهيو ته ”هت
سڄائيءَ جو ملهه ٻادر آهن.“ سندس افعال سڌارڻ لاءِ
ساڃن کيس هڪ ريزڪي دڪان کولي ڏنو جتي هو

زور شور ۽ ڌام ڌوم سان ڪمائڻ لڳو. ٿوري وقت ۾ سندس دوستيءَ جو حلقو وسيع ٿي ويو ايتريقدر جو هو جيڪي ڪمائيندو هو، ان کان به وڌيڪ ڪپائي ڇڏيندو هو. تان جو ٿوري عرصي اندر ٽپڙ گول ڪري ويهي رهيو.

ساجن هن کي ڏاڍو سمجهايو ۽ اٽڪل سال کن گذرڻ بعد هن کي وري ريڊين جي دڪان تي بهاريائين. ٿوري وقت اندر جڏهن هو سمورو ڪم سکي ويو، تڏهن کيس پئس هڪ ريڊين جو دڪان ڪڍي ڏنو. سندس وڇڙيل دوست، جيڪي هن کي سڄو ۽ سڪڻو سمجهي، ڇڙي ويا هئا، سي هڪ ڀيرو وري سندس سڄا ساٿي بنجي ويا ۽ کيس اڀاريون لهاريون، هيٺيون مٿيون ڳالهون ٻڌائي، خوش ڪري صدي جو ٻڪرو سمجهي هرڪو ڦرڻ ۽ لٽڻ لڳو. ايتريقدر جو ٿوري وقت ۾ سامان ته منڀ آف ٿي ويو، پر هائي رهيل سائيڪل، دڪان جو پڪو ۽ ڪجهه ٻيو سامان به چوري ٿي ويو. سندس پيءُ جيڪو ڪئين ڀيرا زهر جو ڍڪ ڀري خاموش ٿي ويو هو، تنهن جي صبر جو پيالو هاڻي لبريز ٿي چوليون کائي هيٺ هارجڻ لڳو. آخر هن کي گهر مان ڪڍي ڇڏيائين. اوچتو هڪ ڏينهن قانون جي محافظن

جي جيب ڀرجي ساجن جي گهر جي در تي آئي. هو مڪمل ڊريس ۾ هئا. ساجن کي ڪجهه ٻڌائڻ بن نئي ”لوهه جون چوڙيون“ پارائي ”پناهه گاهه“ ڏانهن وٺي ويس. ٻئي ڏينهن خبر پيئي ته ارشد هڪ دوست کان پنج هزار رپيا اڌارا ورتا هئا ۽ واپس نه ملڻ ڪري هن اها قانوني ڪارروائي ڪرائي هئي.

ساجن سرڪاري پناهه گاهه جي عملدارن کي خرچي ڏيئي مهنت ڀرتي. هن پنهنجي سموري زمين وڪڻي، وياج سميت پئسا ارشد جي دوست کي ادا ڪيا ۽ جيل جي عملدارن جي ڪپسن گرم ڪرڻ تي خرچ ڪيائين. باقي جيڪي پئسا هن وٽ بچيا هئا، انهن کي پن حصن ۾ ورهائي، هڪ مان ريڊين ۽ ريزڪي دڪان جو قرض لڌائين ۽ باقي اڌ آئينده جي اوني لاءِ رکي ڇڏيائين. آخر زال جي ڏوراپن ۽ جڳ جي ٽوڪن کان بچڻ لاءِ هو ارشد کي پهچائي. گهر وٺي آيو ۽ سندس شاديءَ جو بندوبست ڪرڻ لڳو. اڄ ماءُ جي آخري اميد پوري ٿي هئي. سندس لعل جي هٿن تي به لال لال ميندي لڳل هئي ۽ سندس هنج ۾ نوران هئي. ساجن جيڪي پئسا بچائي رکيا هئا، انهن مان اڌ ارشد جي شاديءَ تي خرچ ڪيائين ۽ باقي اڌ پنهنجي نياڻيءَ سانوڪان کي

ڏاج ۾ ڏيئي ڇڏيائين. هاڻي ساجن جي ٻي ڪا به اميد ڪانه هئي. هن پٽ کي به پرنائي ڇڏيو ۽ ڏيءَ جو بار به لاهي ڇڏيائين.

سال کن سڪونت پري زندگي گذارڻ بعد هڪ ڏينهن ارشد ساجن کي چيو ته، ”بابا! مون کي ڪجهه پئسا ڏيو ته مان ڪو ڌنڌو ڪريان.“ ”پٽ، ٻني به تنهنجي افعالن تي خرچ ڪري ڇڏيم جيڪو پئسو ڏوڪڙ هو، اهو به ته تنهنجون ئي چٽيون پرڀرم. هاڻي تون ئي ڪٿي ٻڌاء، ته پئسا ڪٿان آڻيان؟“ ساجن کيس سمجهائيندي چيو.

”اها منهنجي فرمائش آ، چاهت آ، اگر پوري نه ڪئي ويئي ته نتيجو وري به اوهان کي ئي پوڳڻو پوندو.“ ارشد ڪاوڙ مان چيو.

”مان تنهنجو پيءُ آهيان ۽ نه ڪي نوڪر. تون منهنجي آڏو ائين ٿو ڳالهائين؟ نالائق توکي شرم نه ٿو اچي. پٽ جڻبا ۽ نياڻا آهن ته هو وڏا ٿي، پوڙهي پيءُ ماءُ جي سارنهن نه ان لاءِ ته سندن فرمائشون پوريون ڪجن.“ ساجن جذبات ۾ اچي ارشد کي هڪ چماٽ هنئي. ارشد چماٽ کائي، گهر کان ٻاهر نڪري ويو لائي ڪيڏانهن!

ماجن پٽ جا سور نه سهي هن دنيا مان موڪلائي
 هائو ويو، هوڏانهن نوران کي مائٽن ٽيل عرصي گذرڻ
 بعد هڪ پئي شخص سان شادي ڪرائي ڇڏي. هتي سندس
 اڪيلي ماءُ سفوران روزانو لٽ کي ٺيڪيندي، پنهنجي
 وچڙيل پٽ کي ووڙڻ لاءِ شهر ڏانهن ويندي آهي ۽
 هن آسري ۽ اميد تي پئي جيئندي آهي ته من ڪڏهن
 منهنجي جگر جو ٽڪرو موٽي اچي.

اهڙيءَ طرح هوءَ روز لٽ هٿ ۾ کڻي، تهوڙي
 مان نڪري پٽ جي ڳولا لاءِ شهر ڏانهن ويندي-هئي
 ۽ واٽ مان دل ٽپي دل ۾ چوندي ويندي هئي ته
 ”پئي کڻي پهاهه.....“

”منونجا مشاهدا“

(۱)

اڄ اسڪول جي پڙهائي کي شروع ٿئي اڃا به
ڪلاس ۾ مس ٿيا هئا ته اوچتو پيرڊ پورو ٿيو. استاد
ڪلاس مان نڪري هليو ويو. مون پوڙهي دوست
منار کان چچيو.

”ڇا جو پيرڊ آهي؟“ ”پي ٽيءَ جو آهي“ ورائيائين.
”سائين پي ٽيءَ وارو موڪل تي آڏي. عارضي طور تي
هيئر سائين فضل الدين کي اچڻو هو.“ مان اڃا اهو
سوچي رهيو هوس ته سائين اچي ويو.

سائين فضل الدين جو ته اسان وٽ پيرڊ ڪونه
هوندو آهي پر ڪڏهن ڪڏهن عارضي طور هوائيندو آهي. جڏهن
هو اسان جي ڪلاس ۾ عارضي طور ايندو آهي ته سائين دل
ڪوئي ڪچهري ڪندا آهن. سندس ان عارضي پيرڊ
کي اسان ”ڪچهريءَ جو پيرڊ چوندا آهن.“

اڄ به ان ڪچهريءَ جي پيرڊ ۾ موقعي جي تاز
وئي مون استاد کي چيو. ”سائين، مون ٻڌو آهي ته
اوهان وٽ هڪ وڏي لئبرري آهي ڇا اهو سچ آهي؟“

”عـ، اهو سچ آهي پراوهان وانگر مون وٽ ناول
 ڪهاڻين ۽ شاعري وغيره جا ڪتاب ڪونه آهن. مون
 وٽ رڳو اسلامي ديني ڪتاب آهن.“
 ”سائين مون وٽ ڪجهه سنڌي اسلامي ڪتاب
 آهن، جيڪي مان اوهان کي ڏيڻ چاهين ٿو، ڇاڪاڻ
 جو اوهان وٽ اسلامي لئبرري آهي. جي چئو ته اوهان
 کي ڏيان.“

”نه“ دراصل مان اردوءَ کان سنڌي ڪتاب گهٽ
 پڙهندو آهيان، ان ڪري اگر تو وٽ اردو اسلامي ڪتاب
 هجن ته ڀلي ڏي. باقي جي سنڌي اڻيئي ته نه.“
 منهنجو متوقفيءَ وانگر ڦرڻ لڳو ته ڇا جيڪو استاد
 سنڌي آهي، اهو پنهنجي ٻوليءَ جي ڪتابن پڙهڻ کان
 عارٿو ڪري؟ ڇا جنهن ٻوليءَ ۾ کيس سندس ماءُ ٻولي
 ڏني آهي، ان کان کيس نفرت آهي؟ آخر ڇو؟

(۲)

مان بنيادي طرح لڄارو آهيان، ان ڪري مائٽن
 مان ڏانهن گهٽ ويندو آهيان ۽ کين گهٽ سڃاڻندو
 آهيان. خاص ڪري عورتن کي. ڇا ڪاڻ جو مرد ته
 ڪڏهن ڪڏهن وات وڌندي به ملي ويندا آهن.
 تنهن ڏهڙي کي سائٽ اسان جي گهر آيا هئا.

اما کان پيڻ تي خبر پئي ته اهي ڇاڇو ۽ ڇاڇي
 هئا. هنن مون کي تمام گهڻيون مستون ڪيون ته
 ”ڪڏهن نه ڪڏهن مان سندن گهر وڃان“ هڪ ڏينهن
 واندڪائي ملي ويئي. سو ڇاڇا جن جي گهر ويس. گهر
 ۾ هڪ ڇاڇو، ڇاڇي، هڪ سوٽ ۽ سوٽ هئا. انهن
 چئن چئن جي خوشگوار ماحول ۾ ڏاڍو سڪون لڳو پيو
 هو. هو مون کي ملي ڏاڍا خوش ٿيا. زور ڪري مون
 کي هڪ ڪٽ تي ويهاريائون، جنهن جي سيرانديءَ کان
 عمدي قسم جو وهائو ۽ پيراديءَ کان اعليٰ قسم جي
 ٽڪ جي رهي پئي هئي. وهائو ۽ رلي پئي نمائش
 ۾ رکڻ جهڙا هئا. ڀرسان ٿيل تي هڪ ريڊيو پيو هو.
 ريڊي وڃائڻ لاءِ مون سندس ٻوڇ ڦيرايو. پر سر
 ر ر کان سواءِ ڪجهه نه ملو. منهن جي
 سوٽ جيڪا، منهن جي ئي ڀرسان ڪپڙا بيگ ۾ وجهي
 رهي هئي، آئي ۽ منهنجي خواهش جي تڪميل لاءِ
 هڪ ٻوڇ ڦيرائي، ڪراچي ريڊيو اسٽيشن ڏيئي وڃي،
 اڳئين جيان بيگ ۾ ڪپڙا وجهڻ لڳي. ريڊي تي
 هڪ اردو گندو وڃڻ لڳو ”حيدرآباد ڪٿي لڳندس
 ادي؟“ مون کانئس پڇيو. ”حيدرآباد تي سنڌي گانا
 هوندس، هي سنڌين کان سواءِ آهن. سنڌين ۾ وري ڇا

رکيو آهي؟“ پاڻ ليڪچر ڏيندي چيائين.
 دل کي سخت ڌڌڪو لڳو. سوچڻ لڳس ته سنڌي
 ڳانا ڪهڙا خراب آهن. سيد سليمان شاه، محمد يوسف
 منظور علي خان، جن، مائي پاڳي، محمد ابراهيم ۽ زرينه
 بلوچ جهڙا ڳائڻا طالب الموليٰ، قمر شهباز، امداد حسيني،
 منظور تقويٰ وغيره جهڙا شاعر آهن ته به سنڌي ڳانا
 خراب آهن. منجهن ڇا رکيو آهي؟ مون يڪدم ريڊيئي
 کي بند ڪري ڇڏيو.

(۳)

منهنجي ٻڦي فلمن ڏسڻ جي شوقين آهي. هوءَ هر
 سٺي فلم تي ويندي آهي. جڏهن به هوءَ اسان جي گهر
 ايندي آهي، تڏهن مون کي چوندي آهي ته ”جڏهن
 ڪا سٺي فلم لڳي ته ٻڌائجانءِ“
 هوءَ پڦڙ کان پوريءَ فلم تي ويندي آهي. منجهند جي
 ماني ڪري، پڦڙ ڏانهن موڪلي، ٽين بجي واري شوق
 تي هلي ويندي آهي ۽ وري واپس ڇهين بجي پئي ايندي
 آهي. پڦڙ ته صبح جو دڪان تي ويندو آهي ۽ رات جو
 ڏهين بجي ورندي آهي، ان ڪري ٻڦي آزاديءَ سان فلمون
 ڏسندي آهي ۽ کيس هڪ چئن مئان جو پٽ آهي، جيڪو
 فلم تي کڏ وٺي ويندي آهي.

مون اڄ پٽائين سندس عرض نه اگهايو هو. اڄ جڏهن سنڌي فلم ”سنڌڙيءَ تان صدقي“ لڳي، تڏهن ٻڌي جي حڪم جي تعميل لاءِ سندس گهر ويس. گهر ۾ ننڍڙو الطاف گولين سان راند ڪري رهيو هو ۽ ٻئي ڇانھ ٺاهي رهي هئي. مون کيس چيو، ”ٻئي اڄ بهترين سنڌي فلم ”سنڌڙي تان صدقي“ لڳي آهي. هلين ته وٺي هلاڻ؟“

”سنڌي فلمن ۾ وري رکيو ڇا آهي! اها ئي ڪندا بڪ بڪ يا وري ڪندا اردوءَ تان نقل. منجهن نه ڪلبن جون ڊانسون نه ئي وري ڪا چوڪري ڊانس ئي ڄاڻي. تو اها فلم سٺي سمجهي آهي. سٺي فلم لڳي ته پٽائين ڪونه، باقي خراب لڳي آهي ته آيو آهين پٽائڻ.“

سندس جملا هٿوڙا ٻنڄي منهنجي مغز کي ڇچري رهيا هئا. مان اٿيس ۽ سندس ڇانھ جي صلاح کي ٺڪرائي هليو آيس. سوچيم ته سنڌي اهڙا بي غيرت نه آهن، جو هو نيم عريان عورتن ۽ ڪلبن جي فحش ڊانسن سان فلمن کي فلمائين.

جنت جي آسري

وڪريل وڪريل اڏيا وار، پگهر ۾ شل مڻي تي چنل
پوتي، چولي کي چوڏهن چتيون ۽ سٿن کي سورهن چتين
کان سواءِ ڪيتراڻي سوراخ پڻ پيرن ۾ چنل ۽ ٿل
چمپل، جنهن جو هڪ پادر پلاسٽڪ جو ته ٻيو رڳو جو
هن جي حالت رحم جوڳي هئي. هٿ ۾ هڪ پٺو هوس
اچي دڪان جي در وٽ بيهي. سون گراهڪ سان منهن
ڏيئي، جلدي جان چڏائي، هن ڏانهن متوجه ٿيس.
هن پنهنجي هٿ ۾ جهليل ۽ پگهر ۾ پسيل پٺو مون
ڏانهن وڌايو. جنهن ته مان سندس حال معلوم ڪرڻ لاءِ
بيتاب هوس سو مون پٺو جلدي هن کان ورتو. پٺي تي
سرسري نظر ڊوڙايم جسو اردوءَ ۾ لکيل هو ۽ ان تي
ڪنهن جي به صحيح ٿيل ڪانه هئي. ان جو مطلب
اهو هو ته ”هيءَ عورت گم نام غريب آهي. کونگي ۽
پوڙي هئڻ سان گڏ ڏاڍي ڏکويل پڻ؛ هن جا ٻه پٽ
ٽي نياڻيون بيماريءَ وگهي گذاري ويئون آهن. هن جو

مڙس بيمار آهي ۽ اسپتال ۾ زير علاج آهي. اوهان کي گذارش ٿي ڪجي ته پنهنجي طاقت آهر هن جي مدد ڪريو. نه خدا اوهان کي جنت ۾ جاءِ ڏيندو“

پيش امام جامع مسجد حويليان

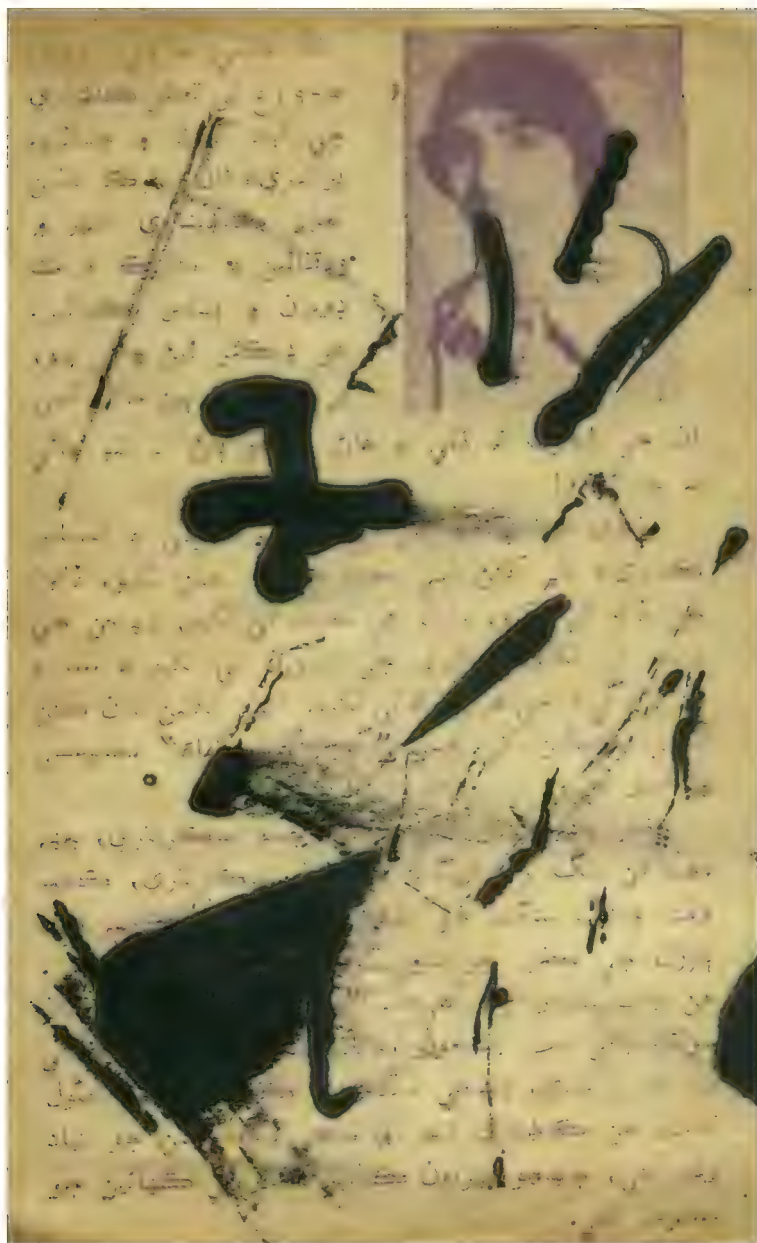
مان سوچن جي وهڪري ۾ وهي ويس ۽ جنت متعلق سوچڻ لڳس ته جنت ۾ باغ هوندا، ميوا هوندا، ماڪي ۽ کير جون ٺهرون. هونديون غلمان هوندا، حورون ۽ الانبي ڇا ڇا هوندو. اوچتو هڪ گراهڪ جي اڻ ٿي منهن جي سوچن جو نغڙ ڪاٺا ٿي ويو. مون ٻيو هن کي واپس موٽائي ڏنو ۽ چيو مانس ته ”مون ڪسي پتو ڪونه ٿو پوي ته هن چئنيءَ ۾ ڇا لکيل آهي ۽ سان ايترو پڙهيل نه آهيان. تون مون کي ٻڌاء ته هن چئني جو مقصد ڇا آهي؟ ۽ تون پنهنجي تڪليف ٻڌاء. ٿي سگهي ٿو ته ان ڏس ۾ تنهنجي ڪجهه نه ڪجهه مدد ڪري سگهان.“

هن جو مون کي مآدو ڳوٺاڻو ڏنو ۽ ممجهيائين ته ڄاڻي به اڻ پڙهيل آهي، ان ڪري هن نه اهو لکيل ممجهيو هوندو ۽ نه وري منهن جي حال جو کيس پتو پيو هوندو. سو ڪدم روئڻ هار کي اردو گڏاڻل پنهنجي مادري زبان ۾ جيڪي ڪجهه چيائين، ان جو مقصد هو

ته ”مان بیمار آهيان، غريب آهيان، پرديس آهيان، پنهنجي
 ڳوٺ ڏانهن ويندي، منهنجو مڙس بیمار ٿي پيو آهي مون
 وٽ اهو پئسو نه آهي، جو کيس ڪنهن اسپتال ۾ داخل
 ڪرائي علاج ڪرايان يا ڳوٺ تائين پهچايان. ان ڪري
 اوهان کي مڃي پيرد ڏسي، اوهان ڏانهن آڻي آهيان.
 جيڪي اوهان منهنجي مدد ڪندا. ته انهن طرف منهن
 جي مڙس جي حياتي بچي پوندي ٿي پاسي اسان ڳوٺ
 پهچي وينداسين ۽ ٽئين طرف ڪجهه پئسن ڏيڻ ڪري
 اوهان کي جنت نصيب ٿيندي.

مون يڪدم ڪجهه پئسا هن جهوليءَ ۾ وڌا. مون
 اچي پهرين ٻن پاسن يعني هن جي مڙس جي مهتاجي ۽
 سندن ڳوٺ پهچڻ ڪري ڪونه ڏنم باقي ٽئين پاسي لاءِ
 ڏنم يعني جنت جي آسري.

ظفر عباسي

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻَ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:
انڌي ماءُ جڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ٻرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان انهن سڀني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پَن جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن ڪا خصوصي ۽ تالي لڳل Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غير تجارتي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پَن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَن کي کليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَس پٽاندڙ وڌ
 کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليکڪن، ڇپائيندڙن ۽
 ڇاپيندڙن کي همٿائن. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ
 کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رڪاوٽ کي نه مڃن.
 شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٺ،
 پُڪار سان تشبيهه ڏيندي انهن سڀني کي بمن، گولين ۽ بارود
 جي مد مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

... ..

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇڻن ٿا؛
 ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي منجهه پهڙ ڇڻن ٿا؛

... ..

ڪالهه هيا جي **سُرخ گلن** جيئن، اڄڪلهه **نيلا پيلا** آهن؛
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

... ..

هي بيت اُٿي، هي بم- گولو،

جيڪي به ڪٽين، جيڪي به ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرقُ نه آ، هي بيتُ به بمَ جو ساٿي آ،

جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چمَ جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته

”هاڻي ويڙهه ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه

وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسل جا پَنَ سڀني کي **چو، ڇالاءِ ۽ ڪينئن** جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
 پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ.“
 - اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)